

**Dissertatio Circularis Symbolico-Theologica Ad Artic. 1. August. Confess. De
Deo : Qvam Adprobante Summè Reverendo Collegio Theologico In Inclÿta
Rostochiensium Academia**

Rostochi: Typis Joh. Wepplingi[i], [1709]

<http://purl.uni-rostock.de/rosdok/ppn1003416683>

Druck Freier Zugang

RU theol. 29.Juni.1709
Engelcken, Henr. Ascan.

21. N. J.
DISSERTATIO CIRCULARIS
SYMBOLICO - THEOLOGICA

AD ARTIC. 1. AUGUST. CONFESS.
DE

DEO

QVAM

Adprobante Summè Reverendo Collegio Theologico

In Inclÿta Rostochiensium Academia

P R Æ S I D E

VIRO

MAGNIFICO MAXIME REVERENDO atq; EXCELLENTISSIMO

DN. HENRICO ASCA-
NIO

PHILOSOPHIÆ ET SS. THEOLOGIÆ DOCTORE
HUIUSq; PROFESSORE PUBLICO LONGE
CELEBERRIMO,

DN. Præceptore, Patrono, Hospite ac Evergeta Parentis
suo omni filiali observantia & cultu perpetuò
prosequendo,

DIE XXIX. JUNII ANNO MDCCIX.

Publicæ Disquisitioni subicit.

IN AUDITORIO MAJORI.

JOHANNES STURMIUS

Maffovia. Pomeranus.

ROSTOCHI,

TYPIS JOH. WEPPLING, SEREN. PRINC. & ACAD. Typogr.

Universitäts-
Bibliothek
Rostock

VIRIS

*Illustribus, Generosissimis, Excellentissimis, Maximè
Reverendis, Amplissimis, Praclarissimis.*

DN. BALTASARI DE Schröder!
S. R. M. Prussiae & Serenitatis Electo-
ralis Brandenb: per Ducatum Pomer. & Principatum
Cam. Consiliario Regim. longe fidelissimo
atque meritissimo.

DN. MART. ADRIAN. DE Borch.
Aulæ, quæ per Pomeraniam ulteriorem jus dicit, Con-
siliario longe famigeratissimo nec non gravissimo.

DN. JOHANNI GEORGIO SELDIO,
Consistorii Ecclesiæ Consiliario, Diæces: Stargard Præposi-
to atque Pastori ad ædem D. Mariæ Vigilantissimo.

DN. JOACHIMO FRIDERICO Schmidt/
SS. Theol. Doctori, Profess: Regio Gymnasii, quod Star-
gardia floret, meritissimo, Præceptoris meo fidelissimo.

DN. JODOCO ANDRÆÆ Hildebrandt/
Ecclesiastæ ad templum D. Mariæ, doctrina pariter
ac exemplo optime merenti.

DN. JACOBO TRAMITZ,
Olim apud Cœnob: Ribnicense, nunc apud Chersonesum
Wustroviensem Pastori Solertissimo,

DNN. PATRONIS, MÆCENATIBUS Juxta ac Evergetis
Omni honoris cultu æternum colendis.
*Hancce Dissertationem Academicam cum voto
omnigena prosperitatis
ea, quæ par est, animi submissione, oblatam cupit*
JOHANNES STURM.

PRÆFATIO

occupatus nuper in perlustranda *B. Egid. Strauchi: Theol. Mor. appendic.*, quæ est Magnif. *Dn. D. Mayer: Bibliotheca scriptorum Theol. Mor. & conse.* p. 15, in eum incidebam locum, ubi *Dn. D. H. Majus Theologus Giesensis* conqueritur, quod nec libri *Symb. ea, quæ par erat, industria, imo si quod res est dicere licet, paucissimis ac nullis ferme in A-* *cademiis explicarentur.* Admiratus equidem sum, quibus de causis tantopere Libri illi commendarentur, de quibus, qui maximo in pretio apud Virum istum sunt, judicare solent, quod in

Ecclesia nostra nimium inveniant æstimium, quæ de re præter alios legi potest *Dn. F. C. Bucherus in den-Haupt-Gründen des Fanaticismi c. 5. §. 22. seqq.*, ut taceam, dura nimis esse verba ista, propterea, quod caritas, ut de hominibus aliis, ita de Doctoribus Academicis, bene sperare jubeat. Eò interim facilius in memoriam mihi revocavi verba maximi ponderis atque momenti quæ in mandato *Christiani II. Electi Sax.* editioni *Librorum Symb.* circoscribitur, præfixo, atque in editionibus Lipsiensibus repetito, continentur, ac omnibus merito Theologis perpetuo ante oculos versari debent. Sunt autem sequentia: *Cumprimis mandamus nostris ad Scholarum & Ecclesiarum causas deputatis Consiliariis nec non Rectoribus, Doctoribus & Professoribus Academicarum, Consistoriorum Assessoribus, cunctis Superintendentibus & eorum adjunctis, Pastoribus & Diaconis &c.* ut huncce librum sibi quam commendatissimum esse sinant, diurna nocturnaque manu terant, debito studio evoluant, examina ex eo instituunt, neque quenkquam, qui non librum hunc approbaverit ad officia promoveant, adeoque totis viribus huc elaborent, ut nihil vel publice contra doceatur vel privatim invehatur. Maximum ad diligens *Librorum Symb.* scrutinium addit stimulum, quod proprio suo exemplo testari sunt Doctores Lutherani, nullo ipsos *Systemate Theologico* uti potuisse felicius, quam hoc concordia libro, cum in nupera *Libb. Symb. edit. Reinecciana* in alloquio ad lectorem, ipsis libris suffixo, legere licet, ut non commemorem nunc piorum *Politicoorum* testimonia ad commendandum Concordiæ librum facientia, inter quæ excelsit illud *Casparis Hirschi Celeberrimi quondam Politici, in ep. ad B. Lysium* scripta contentum, quod 1° mox c. verbis germ. situr, dignum, quod opponatur hodiernis istis Politicis, qui vel *Gallionismi* o dediti, alto supercilio libros hos contemnunt, ac

A

si non

ART. I. DE DEO.

si non satis dignos eosdem suis personis judicarent, vel *Luciani* more tunc de-
mum sibi sapere videntur, quando Symbola Ecclesiae magno, etsi frustraneo,
conatu invadere, ac melius in fel convertere didicerunt. In edendo itaque Deo
Adjutore, specimine quodam Theologico, haud melius memet versari posse
putavi, quam si materiam quandam ex *libris Symb.* ac speciatim *A.C.* suscipe-
rem pertractandam. De hac enim Confessione sequentia legimus in *solida de-
claratione F. conc. p. 633*: *Hanc nostri temporis Symbolum esse judicamus:*
quo Reformatae nostrae Ecclesiae a Romanensibus aliisque rejectis & damnatis
sectis & haeresibus se junguntur. Atque ea ratione quam optime con-
stare potest, quanam sit sincera *Sociorum A. Conf.* ex verbo Dei hausta for-
tique hactenus, D. J., animo, spreto omnibus pro gloria Dei subeundis peria-
culis, contra infideles, haereticos, aliosque cujuscunque generis Adversarios
defensa doctrina. Elegi vero *Articulum* jam laudatae Confessionis *Primum*, du-
cum secutus *Magnifici Dn. D. ENGELKENII, Patroni, Praeceptoris, Ho-
spitis & Evergetae Parentis loco et aetatem omni filiali observantia ac cultu pro-*
sequendi in Collegiis per aliquot D. J. annos continuatis ostensum. *Methodus*
igitur Operis hujus erit talis, ut tribus omnia proponenda includantur *Sectio-*
onibus, Prima Sectio erit *Preliminaris*, in qua 1. sistetur *textus Articuli* ex vera
ac genuina, h. e. *invariata*, Confessione. Sequemur scilicet a) in exhibendo *A.*
C. textu eam editionem, quae in scripto, jussu *Joh. Georg. Elekt. Sax. sub tit.*
Nothwendige Vertheidigung des Heil. Römischen Reichs Evangelischer Ehur-
Fürsten und Stände Augsburgs/ nemlich der wahren / reinen / ungeänderten
Kaiser Carlo dem fünfften Höchstlöblichster Gedächtnis/ anno 1530. übergebenen
Augsburgischen Confession, ad defendendos contra molimina *Jesuitica* sinceros
A. C. socios anno 1529, confecto, reperitur, ac cum praememorata anno 1602,
jussu *Christiani II.* exhibita ex asse convenit, exceptis tantum paucis vitiis typog-
raphicis, e. g. quando vox *judicati* adest loco vocis *judicari* ante *art. 22. p. 87.*
item, quando linea omissa est ante citationem dicti *Tim. IV. in art. 23. p. 90.*
item, quando vocula *tribus* legitur pro voce *ritibus* *art. 26. p. 99 & c.* Non negamus
graviores quasdam in editionibus alijs occurrere variationes, quas una cum ipso
minutissimis acerbè nobis objiciunt *Pontificij*, haud cogitantes ritum: *Tecum has*
bitata & noris, quam sit tibi certa supellex. Quantas enim *Pontificij* pro lubitu suo
(quod de Ecclesia *Lutherana* circa *A. C.* variationem salva veritate dicere haud
quaquam poterunt) in *Patribus*, quos tamen secum consentire perpetuò clamant
per indices suos *expurgatorios* insinuerint mutationes, miratur orbis! *Confe-*
ssio differt. Joh. Kleinij Theol. Ross. De Criminatjonibus nonnullorum, qui pacem pu-
blicam non servandam esse, hoc tempore contendunt, edita 1529. Quin etiam,
quod ad variationes leviores spectat, in sola professione *fidei Trid.*, collata *edit.*
Chisletij cum ea, quae reperitur in *Bullario magno*, decem ejus generis anno-
ravimus *B. D. Alberti* sub initium *exam. profess. istius.* Ceterum non obstantibus
praedictis *A. C.* variationibus, tam à nimio *Melanchthonis* corrigendi pruritus
quam descriptorum aut typographorum incuria ortis, (de quibus alibi lati-
us agendum, partim doctrina ipsa salva manet, partim genuino exemplari -
nihil

nihil præjudicatur. Et ut opposita juxta se posita magis elucescant, adjuce-
mus (C) in gratiam lectorum verba *Confessionis*, quæ καὶ ἐξομῶν ita vocatur,
in gratiam, *Cath. variate*, in quantum scilicet illa ab *Invariata* discedunt. Præterea (D)
quoniā ocularis inspectio docet, *exemplar germanicum cum latino* sæpe non quo-
ad verba, sed tantum quoad sensum convenire, quod in libertate positum erat
Confessorum nostrorum, imprimis cum utrumque Cæsari traderetur, sufficere
nobis germanici exemplaris verba tum allegare in *sectione secunda*, cum à
verbis *Latini* recedunt, quæ ratione patebit, mox laudatum exemplar sæpe
commentarij vicem ad declarandum alterius Latini sensum sustinere posse.
Cum quoque notum sit, *B. Lutherum*, quum ad mandatum Cæsaris exhiben-
da esset *Confessio*, confecisse ad voluntatem Electoris Sax., sicut patet ex epist.
ejus, quæ habetur, statim citando fol. 21, *Articulos septendecim* seu rudimenta
A.C., qui à loco conscriptionis vocari solent *Torgavienses*, ac sub titulo: *Be-
tāntis Christi. Lehre und Glaubens.* reperiuntur Tom. V. Jen. Germ. fol. 14.
seq. & quorum verba latina apponit B. Menzerus in *Exeg. A.C.*, operæ pre-
tium est, si vel tribus, prout ajunt, verbis indicare, ex quonam *Lutheri* articulo-
rum *Articulus* noster sit desumptus, verbis formalibus tunc demum, ubi rei exigentia
postulaverit, adductis. His præmissis II. exponetur *causa proponendi* *Articulus*
Noster, simulque *ratio ordinis*, quare hunc, quo conspicitur, locum
obtinuerit, & III. *Iuxta Articuli Schematicam* ob oculos sistetur.

Secunda Sectio erit *Exegetico-Apologetica*, in qua verba *Articuli*
nostri, non quidem omnia; hoc enim ad *Theticam* pertinet *Theologiam*,
verum ea imprimis, quæ ab *Adversariis* depravantur, & vel ad erroneas suas
opiniones stabiendas trahuntur, vel erroris & falsitatis accusantur, declara-
bimus, ostensis, in quantum licet, rationibus illis, quibus moti *Confessores*
Nostri hæc vel illa, quæ legimus, proponere gavisi sint. Quæ in re *Apologia*
Confessionis unâ cum ceteris *libris Symb.* sæpenumero insignem præbere solet
usum, quemadmodum & alia *B. Lutheri*, de quibus vid. F. C. p. 635, ut & *Me-
lancthonis*, de quibus *conf. præfat. F. Conc. §. nec etiam*, scripta, illuc
interdum apprimè faciunt.

Denique *sectio* subjungetur *Tertia*, nempe *Parimitica*, *Usus* demon-
strans *Aug. Cocam* in *Controversiis* recentioribus maximeque hodiernis, quam in
praxi pietatis. Tuvero Deus O. M. ad his destinatis gratia Spiritus S., ut quicquid
mente cogitamus, scripto oreque proferimus, atque opere efficiamus, vergat
in Nominis tui divini gloriam, atque Ecclesiæ emolumentum! Amen

SECTIO I. PRÆLIMINARIS.

ARTICULUS PRIMUS A. CONF. ITA SONAT.

Ecclésiæ magno consensu apud nos docent, Decretum Nice-
næ Synodi, de unitate essentiae divinae & de tribus personis,
verum & sine ulla dubitatione credendum esse. Videlicet,

„quod sit una essentia divina, quæ appellatur & est Deus
 „æternus, incorporeus, impartibilis, immensa potentia, sapientia,
 „bonitate, creator & conservator omnium rerum visibilium & in-
 „visibilium, & tamen tres sint personæ, ejusdem essentia, & po-
 „tentia, & coæternæ, Pater, Filius, & Spiritus Sanctus. Et no-
 „mine personæ utuntur ea significatione, quæ usi sunt in hac causa
 „Scriptores Ecclesiastici, ut significet non partem aut qualitatem in
 „alio, sed quod propriè subsistit.

„**D**amnantes omnes hæreses, contra hunc Articulum exortas, ut
 „Manichæos, qui duo principia ponebant, Bonum & Ma-
 „lum. Item Valentianos, Arianos, Eunomianos, Mahometistas &
 „omnes horum similes. Damnantes & Samosatenos, veteres & neote-
 „ricos, qui, cum tantum unam personam esse contendant, de Verbo
 „& Spiritu sancto astute & impie rhetoricantur, quod non sint per-
 „sonæ distinctæ, sed quod verbum significet verbum vocale, &
 „Spiritus motum in rebus creatum.

Nulla est differentia inter exemplar *variaturum* & *invariaturum*,
 præterquam in scriptione vocis antithesi insertæ: *Arianos*, quæ
 in prælaudatis nostris editionibus scribitur per unum R, quod & sit
 in *germ. edit. Dresd. in fol. A. 1580. p. 4.* In *variata* autem, quæ con-
 tinetur in *Synagmate Confessionum Reformatarum ed. Aurel. Anno 1617,*
 per duplex R: *Arrianos*. Eodem modo scripta reperitur vox in *edit.*
 quæ relata est in *Tomum IV. Jen. Lat. opp. Lutheri 1570. impressum.*
fol. 197. Optima procul dubio est scriptio in exemplari nostro repe-
 riunda, quia auctor hæreseos *Ariane* scriptoribus *Græcis* vocatur
Ἀρειανός, *Latinis Arius*, quæ de re videri possunt *Eusebius, Epiphanius*
 aliique *H. E. scriptores*, quos sequitur *Cave* in *Script. Eccl. hist. lit.*,
 quæ seculum IV tum *Arianum* appellat. Adjicimus tamen, quod in e-
 ditione *librorum Symb. germ.* de anno 1580. in titulo *Symb. Athanasii* le-
 gamus vocem *Arrianos* juxta communem consuetudinem scriptam.

Desumptus est Articulus *Imus* ex *Imo XVII. Articulorum Lutheri*
Torgaviensium, vid. *Tom. V. Jen. Germ. fol. 14.* Integra quoque *Lutheri*
 verba *Exeg.* suæ *A. C.* inseruit *Baltas. Menzerus*, prout in præfatio-
 nis. Ea verò hic tali modo repetere, cum quoad rem ipsam tex-
 tui *A. C.* respondeant, opus haud judicamus.

Quod ad rationem ordinis ac positi præsentis Articuli attinet, hic

hic sanè artic. non fuit omittendus in confessi: A, etsi tum temporis, cum hæc offerretur, *nulla* qvoad materiam hic pertractatam, juxta *p. l. Art. Smalc. p. 303*, inter Nos & Adversarios *controversia fuerint* motæ, qvales prohdolor postea non defuerunt, prout imprimis docent *B. Dorchei* scripta, nempe *Interventio pro mysterio Trinit. & Anti-Corneu.* Ratio vero hæc est, qvia Pontificii statim sub initium Reformationis calumniis Nosmet quam maximis oneraverant, suis persvadentes, apud Nos *nullam esse Ecclesiam*, neqve Nos credere in Deum aut Christum. Vid. *Præf. Art. Smalc. p. 300. & Luth. T. V. Jen. fol. 28.* Itaq; nimis acuta sua censura supersedere potuissent *Fabricius in harmonia, Job. Hoffmeisterus in judicio* aliq; pontificiorum, venditantes, ac si fraudulenter ab Articulo favorabili exorsi sint. Nostrates *confessionem* suam. Nam ut taceam, qvoad abundè constet. Nostrates cum detrimento veritatis nihil voluisse committere, *A. Conf.* ad necessariam calumniarum antè nominatarum depulsionem respiciens, merito *Apologia* vocatur à *B. Luth. in ep. ad Eluët. Anno 1530. Augustam* missa, qvæ continetur *Tom. V. Opp. Jen. germ. fol. 22.* licet in *præf. & rubro libri* titulum *Confessionis*, ceu primarium, retinere Nostris placuerit. Spectant huc verba *Melanch. in epist. ad Luth. apud Chytraum in hist. A. C. p. 311.* ubi ait: *Mirritur Tibi Apologia nostra, quamquam verius confessio est;* unde & hi Theologi, qvidi dividunt articulos *A. C. in didacticos & Apologeticos*, monent, illos *Didacticos* vocari non sensu exclusivo, sed *comparativo*: cum certum sit, etiam hos Articulos suo modo certam *Apologiam exhibuisse*, prout loquitur *D. Deutschmann in Methodica Conf. A. repetitione p. 50.* Deinde, cum negotium salutis nostræ, in *Confessione* contra depravationes asseclarum *Papa* exponendum, unice à *Deo* dependeat, utiqve sententia nostra de hoc *Articulo* reliqvis com. modè poterat præmitti. Neqve necessarium erat, ab *Articulo de Scriptura* 5., in cujus facultatem normativam quam maximè injurii sunt *Papiste*, incipere, qvia *Pontificii* tunc temporis nondum primostatum *Controversiarum* intuitu ad falsò creditum *Ecclesiæ* lueæ asylum, ut postea consueverunt, semet recipiebant. Qva dere notabilia sunt verba *Pighii lib. 1. Eccles. Hierarchie c. 4.* dicentis: *dam ostentandi ingenii & eruditionis gratia cum Luthero in certamen descenditur scripturarum, excitatum est hoc, qvoad*

proh dolor! videmus, incendium. Quorsum & illud imprimis accedit, quod jam præf. A. C. p. 6. declaraverat, nostram doctrinam ex scripturis S. & puro verbo Dei hautam esse,

Facta modo calumniarum erga nos quoad hunc artic. mentione, non omittendum, quod Papistæ speciatim B. Lutherum diabolice accusare soleant, ac si in Deum unum & trinum haud crediderit, sed Arianis faverit partibus. Nomen suum inter eos proficitur maledicentissimus Forerus in Symbolo Lutherano, mendaciter ita appellato fol. 11, vid ejusdem manuale p. 112, ubi nectas suas triplici argumento corroborare nititur. Ita n. loquitur: 1) quia e litaniis sustulit Lutherus illam orationem: S. Trinitas unus Deus miserere nobis, 2) quia e Bibliis ejecit illum versiculum, Tres sunt in celo, qui testimonium dant Sc. 3) quia magno odio persecutus est voculam Homousios i. e. ejusdem essentia, quam Ariani execrabantur. Verum ad rationes istas Foreri quod spectat, duæ priores sponte cadunt; Cum unum idemque sit, confiteri Deum, qui est Pater Filius & Spiritus S., & confiteri Trinitatem, & mero pariter figmento innitatur, quando B. Vir septimum versiculum i. epistolæ Joh. c. V. ex Bibliis ejecisse dicitur. Quod enim in versione Germ. eundem non expresse, longe alia alia eaqve innocua causa est, eanimirum, quia in Græco exemplari à Luth. adhibito, qvale edidit Aldus Manutius Venetiis Anno 1518, dictum laudatum non legebatur; licet certum sit, in optimis codicibus, ac scriptis Cypriani Patris Ante-Nicani, illud reperiri, ut alia taceam. Conf. B. Gerb. disp. Acad. inter quas p. 1293 legitur disp. peculiar. ad dictum Job. V. ubi de Lutheri versione agitur s. 13. p. 1303. seqq. & de argumentis pro canonica versiculi auctoritate s. 15. p. 1307. seq. Nec minus tertia quoque Foreri ratio planè est elumbis. Verba enim Megalandri, quæ à Forero allegantur ex Tom. II. Jen. Lat. fol. 407, in consutatione rationis Latomianæ Anno 1521, atque sic sub initium Reformationis scripta, merè hypothetica sunt ac ita se habent: Quod si odit anima mea vocem hominum & nolim ea uti, non ero bareticus. Conditionem autem nihil ponere in esse, vel tyrones ex Logicis sciunt. Taceo, quod verba illa intelligenda veniant extra casum scandali, per omissionem vel rejectionem vocis istiusmodi ab Ecclesia jamdum receptæ (nam pro lubitu terminis inconsvetis mysteria in S.

ART. I. DE DEO.

7

literis tradita exprimere, nemini concedendum) in animo proximi oriundi. Et si ulla ex re, sane ex hac ipsa vis Spiritus mendacii apparet, cum non prædicti modo Pontificii tam grande facinus Lutherò imputent, sed etiam ex *Calvinianis* nonnulli, ut *Paranus* ac *Sladus*, citati à *B. Gerbardo in Exeg. loco III. §. 65*, eandem cum Papistis tibiam insistent, quin & Sandius *Neo-Arianus in Nucleo hist. Eccles.* ex tam futilibus causis B. Lutherum obtorto quasi collo una cum aliis in castra Arii rapere ausus sit. Verum quam falsæ sint illæ calumniæ, ad oculum demonstrari potest ex inspectione *Articulæ nostri primi A. C.*, in quo & vox *Trinitatis* & vox (ἑκ φύσεως) sive) ejusdem *essentia*, quoad ipsas literas & syllabas reperitur, *decretum Nicenæ synodi sine ulla dubitatione credendum affirmatur, & Ariani damnantur*. Quam sincerè B. *Lutherus* cum A. C. senserit, patet ex *epist. ad Elect. Sax. Anno. 1530. Augustam missa Tom. V. Jen. Germ. fol. 22*, ubi post alia de A. C. inquit: Und weiß nichts darin zubeßern noch zu ändern. Quin data occasione acriter pro merito rejecit Arii nugæ *conf. Comment. in Gen. C. I. fol. 4. item Tom. VII. Jen. Germ. fol. 308. ad Psalm. CX*. Et quid multis? Megalander ille & in *Articulis Torgaviensibus* & in scriptis posterioribus, ut tr. von den *Conciliis* Anno. 1539 edito *Tom. VII. Jen. fol. 243*, rem & vocem ἑκ φύσεως expressè approbat. In illis verba h. m. fluunt: Das in dem einigen *Barbassigen/Göttlichen Wesen* drey unterschiedliche Person sind. In hoc sequenti ratione se habent: Wenn die Käßer die Sachen mit blinden Griffen wollen verkehren / N. B. da war von nöthen / daß man die meynung der Schrift / so mit vielen Sprüchen gesetzt / in ein kurtz und Summarien Wortfasset / und fragt; ob sie Christum Homoußion hielten / wie der Schrift Meynung in allen Worten ist. Paulò ante dixerat *Lutherus*, ipsum Arium haud abstinuisse à vocibus, quæ in Scriptura S. haud leguntur, nempe quod Deus sit *innascibilis & ingenuitus*, pro sua sententia adhibendis. Illa omnia jam adducta qui considerat, haud aliter poterit judicare, quam perverso lexico instructum fuisse *Forerum* ejusque similes, tali scilicet, in quo odio prosequi & approbare sunt synonyma.

Sicut verò in luce clarissima cœcutiunt noctuæ, ita tale quid h. l. apud *Jesuitas* observare licet, *Goliathus* enim eorum *Bellarminus*, non solum eadem, quæ *Forerus*, erga B. *Lutherum* usus est impudentia in *præf. lib. I. de Christo Controv. Tom. I. p. 87*; verum

rum

rum etiam ibid. p. 88. *Lutheranos* generatim isto calumniae genere invadere haud fuit veritus. Verba illius revera delirantis sunt: *Quid quæso Lutherani & Calvinistæ respondeant, si cum eis ita agant Tritheistæ; cur nos Filios tanto furore parentes vexatis? Nulli certe ex Papistis Ariani sunt, sed quotquot Ariani sumus, ex vobis, Lutherani & Calvinistæ, omnes prodivimus.* Verum sicut modo percepimus in fumum abire, quæ de Luthero opponuntur; ita quoque risu, quin potius lacrymis digna sunt Bellarmini de Lutheranis falso effutita; quia non solum *Lutheranos & Calvinianos* quasi consentientes adducit, sed etiam omni historiæ refragatur; cum non modo ante *Lutherum Ariani* (h. e. Anti-Trinitarii, nam ita generatim voce illa utitur Jesuita) inter Papistas fuerint, sed & postea, Servetus aliique plurimi istius fursus homines *Lutheranorum* castra nunquam sint secuti. Probationes pro tam audace asserto à Bellarmino additæ, ne teruncio quidem dignæ sunt. An enim (1) Nos, quando dicimus, *nihil omnino credendum esse, quod expresse in S. literis non habeatur*, vi assertionis hujus ea etiam vocabula ecclesiastica, quæ implicite in S. literis continentur, e. g. vox *ὁμοουσιος* & Trinitas, rejicere docemus? Contrarium sine ex omnibus fere *Lutheranorum* scriptis videri potest. Unicè vero ac merito quidem, improbamus dogmata Papistarum non scripta ac eapropter Deo adversantia, *Matth. XV. 9.* Deinde (2) quando *solius Spiritus (Sancti) acquiescendum esse judicio*, dicimus, scil. quando per unicam Scripturam hodie nobiscum loquitur, eo ipso statim rejicimus furores *Anti-Trinitariorum*, rationis corruptæ magisterium in impiis hypothefibus suis sequentium. Porro (3) *Papistæ*, si vere tales sunt, *Anti-Christum* sequi, & tamen *de Christo recte credere*, scil. in quibusdam, nullo vero modo in omnibus capp. haud sunt verè pugnancia. Denique (4) *Divinitatem Filii Patri obedire -- & pati & mori posse*, nos *Lutherani* sufficienter refutamus. Abstinere igitur ab otiosa sua quæstiuncula, his argumentis subjuncta, potuisset Bellarminus: *Quid ad hæc respondere debeant Lutherani, ipsis cogitandum relinquimus?* cum absque ullis difficultatibus & ambagibus responderi ad *Quæstiones* eas possit, ceu ex modo dictis apparet.

Sed ad B. Lutherum revertamur! Quo clariora sunt omnia, contra imputatum ipsi Arianismum prolata, eo magis *Godofr. Arnoldum*

*um iniquæ, quam hoc in passu de B. Luthero adhibuit, scribendi rationis pudere debuisset. Ast non suffecit Fanatico illi Arianismi sese exhibere Patronum, quæ de re non sine horrore legi possunt, quæ l. c. P. I. lib. 6. c. 5. sub tit. præcipuarum Sec. I. doctrinarum S. 8. & 9. continentur, falsæ assertiones ac Scripturæ S. depravationes; verum haud veritus quoque fuit ejusmodi stylo uti, ut Lutherus (de quo alia etiam occasione non adeo honorifice judicavit in der Erklärung seines Sinnes beyrn Kirchen und Abendmahl geben C. VI. conf. & das Leben der Gläubigen p. 460.) suspicione gravaretur hæreseos Arianae. Verba Arnoldi in der R. & F. Hist. P. II. lib. 16. S. 1. p. 392. sunt: So will ich auch der andern sonst berühmten Leute nicht eben gedenken/welche der bekandte Sandius zu diesem (Arianischen) Hauffen gezeilet hat/und zwar NB. nicht allezeit ohne gewissen Grund. Citat. v. hic Sandii *nucleum* p. 423, ubi præter *Erasmodium, Cajetanum, & Calvinum, Lutherus* Arianismi insinulatur. Ast triumphans veritas clara luce has astutiae nebulas facili negotio dispellit, vid. *Magnif. Dn. Praeses in dissert. de Socinianismi Gangrena* p. 43. Neque tamen in isto puncto substitit B. Lutherum calumniandi libido. Nam & Anthropomorphitarum Hæresis ei impacta fuit non alia ex ratione, quæ quia dixit: *decretum* damnare *Anthropomorphitas*, sed ex *injusta causa*, quæ de re vid. iterum *Forerus* in male adpellato *manuali Lutherorum*, quod Doct. Nicolai *Symbolo Luth. vindicato* opponere tentavit. Verum innocentia Summi viri ex oculari inspectione liqvido apparet. Verba ejus, quæ sugillantur, reperiuntur in *Comment. in Gen. c. i. fol. 4.*, ex quibus videre est illum de talibus loqui *Anthropomorphitas*, qui re ipsa crediderunt spiritualitatem Dei, & secundum modum concipiendi tantum Deo corpus tribuerunt, ceu demonstravit *D. Nicolai l. c.* Ceterum tota ista *Foreri* probatio, etiamsi vera esset, nullo tamen modo evinceret, quod evincere debet. Posito enim, errasse in sententia *Anthropomorphitarum* percipienda *B. Lutherum*, nondum tamen exinde sequeretur, quod audacter colligit *Forerus*, ei imputandam esse hæresin *Anthropomorphitarum*; cum cum expressa Viri verba adfint, spiritualitatem Dei adstruentia, ceu negare non potuit *Forerus* p. 109; quare & velut in *avroPogon* deprehensus, nihil ad palliandas nugas suas proferre potuit, quam Lutherum sibi contradicere; tametsi ex textu Lutheri oppido perspicitur, eum sibi exactissime constare. Afferit enim, in*

B

Scripta-

*Scriptura Deo adscribi membra corporea, oculos auresque, sed cum nihilominus esse substantiam spiritualement. Quid igitur hic contradictionis vel suspicio occurrere potest? Male autem, quod in *Evangelio* addimus, ad excusandum Böhmiuum suum verba illa B. Lutheri adducit paulo ante citatus Arnoldus P. II. lib. 17. c. 19. §. 32. p. 641; cum error fanaticus de corporibus spiritualibus Böhmiianis ex ipso allegato s. appareat, a quo Lutherus omnino abhorruit.*

Sciagraphia Articuli Primi sequens est.

Exhibet Articulus noster tam *Thesin*, quam *Antithesin*. *Thesis* doctrinam sistit Ecclesiarum nostrarum, eamque unanimem s. *magno consensu* propositam, de *Unitate essentia divina* & *tribus Personis* I. Approbando Synodi Nicenae testimonium, tanquam sine ulla dubitatione credendum. II. Breviter exhibendo *matariam* ipsam I. ratione *unitatis essentia*, ubi simul sistuntur a) *Attributa* nonnulla Dei, tam *absoluta*, scilicet quod Deus sit *aeternus, incorporeus, impartibilis*, quam *operativa*, nempe *potentia, sapientia, bonitas*, (β) *opera*, & quidem *potentia*, quod sit *Creator & Conservator*, quae se exerunt respectu reru creatarum. (2) ratione *Trinitatis personarum*, ubi (α) res ipsa exhibetur, quod *tres sint personae* &c. (β) vox *Persona* explicatur, tam *remotivè*, ut non significet *partem* aut *qualitatem*, quam *positivè*, quod *proprie subsistit*. *Antithesis* est tam *generalis*, rejiciendo omnes *haereses* contra hunc *Articulum*, quam *specialis*, nominando *hostes* quosdam (1) *unitatis*, scilicet *Manicheos & Valentinianos*, quam *Trinitatis*, scilicet *Arianos, Eunomianos, Mahometistas & omnes horum similes*, nec minus *Samosatenos veteres & Neotericos*.

Sectio Secunda Exegetico • Apologet.

Ecclēstia. Vox haec a plurali ponitur ex earatione, quia calumniose fingebant Pontificii, quasvis urbes ac pagos, quia etiam singulos ferè homines apud nos aliam fovere fidem. Magnum igitur Ecclesiarum apud nos particularium consensum merito hic allegant Status Protestantes, & in *pref. p. 6* iam testati erant: Offerimus in hac religionis causa nostrorum concisionarum & no-
gram

fram Confessionem. Quo ipso statim eorum evanescit persuasio, qui putant, licuisse Melanchthoni *Augustinam*, tanquam suam, *confessionem* pro lubitu mutare. Haud enim (ut de reliquis nunc taceamus argumentis) solius Melanchthonis, sed omnium *Ecclesiarum* apud nos unanimis offerebatur confessio. Non male porro observat Carpzov. *Isag.* p. 138, voce plurali *Ecclesia* tacite admonitam esse Rom. *Ecclesiam*, ut sibi in memoriam revocaret, Semet quoque haud secus esse ceterum *particularem*, quam alias in reliquis Religionibus existentes. Serio itaq; cogitandum erat *cui Romano*, sub quanto versaretur iugo, quantisq; circumdaretur erroribus. Nihil vero absurdius esse poterat, quam nude jactare, prout faciebant *Papa affecta*, semet unice *catholicam* constituere ecclesiam, ab Apostolorum tempore usque dum propagatam; quia illi, qui cum Luthero affectatum *Papa* in res fidei dominium repudiabant, variis docebant Argumentis, inique id fieri, & semet, non vero adversarios Religionis suae (vid. Artic. Smalc. P. III. Art. XII. p. 335) *sanctam* constituere *Catholicam ac Apostolicam* (quae requisita sunt in *Symb. Niceno* expressa) *Ecclesiam*. Etiam si enim numero potiores essent Papistae, tritum tamen est illud veritate proverbium: Multitudinem errantium non parere errori patrocinium. Totum itaque de Veritate Ecclesiae negotium juxta *Apostolorum* reliquorumque sanctorum Dei hominum 2. *Pet.* 1, 21, effata examinandum erat; cum debeamus esse superstructi super fundamentum Apostolorum & Prophetarum, existente imo angulari lapide Jesu Christo *Ephes.* II. 20; Et verbum Dei in S. literas relatum scrutari jubeamur *Job.* V. 39, seu vocem Christi, quam oves ejus audiunt omni aliena rejecta *Job.* X. 4. 5, 27. Ceterum quid sibi de S. literarum judicio promittant *Papistae*, vel ex solo *Pighii* testimonio paulo antè prolato aperte constat. Nostrae autem Ecclesiae particulae es, verbum Dei unice sequentes, una cum illis fidelibus, qui instar 7. mille tempore *Elia* 1. *Reg.* XIX. 18, inter sectas Graecas, Papisticas aliasq; degunt, etsi respectu fidei suae non sint, stylo Johannis 1. ep. II. 29, de sectis illis, membra constituunt Ecclesiae universalis. Quod his verbis exprimit Carpz. l. c. p. 303; *Aliud est, esse unam Ecclesiam, aliud est, esse de una Ecclesia. Tota Ecclesia est una: Nostra Ecclesia est de una.* Spectant huc emphatica B. Lutheri verba Tomi VII. *Jen. Germ.* fol. 171. B. *Wiederum wollen wir*
Bz erten

ART. I. DE DEO

die erkennen und ehren / als die rechte Braut Christi / so da bleibten an dem rechten Wort Christi. Das sind die rechte Kirche / nicht allein an einem Ort / als unter dem Papst / sondern wo sie auch sind / so weist die Welt ist. Conf. etiam Apolog. Art. VII. p. 146. ubi dicitur: per Catholicam Ecclesiam intelligi homines sparsos per totum orbem, qui de Evangelio consentiunt. In germ. Exemplari A. Confess. vocula: Ecclesia, explicitè haud occurrit, cum ibi non nisi sequens legatur initium: Erstlich wird einträchtiglich gelehret und gehalten.

Magno Consensu. His verbis innuitur, non solum Nostros doctrinæ de Deo in Synodo Nic. propositæ insilire; sed etiam in eo contentire, quod dogma hoc sine ulla dubitatione credendum sit, ut proinde nulli, qui à Nostreis se stare profiteretur partibus, contrarium sentire liceat. Sic enim decebat esse magnum consensum vel *μίαν κρίσιν* Eph. IV. 5, in tali doctrina, quæ summè necessaria est ad salutem Job. XVII. 3. Job. V. 23. Job. II. 22, 23. Rom. II. 9, & ad præstandum Deo cultum placentem, conf. Rom. X. 14, 15, quæque clarè fundatur in S. literis, tam V. quam N. T., vid. Ej. XLIX. 16. c. VI. 1. seqq. collato Job. XII. 11, & Act. XXII. 25. item 1. Job. V. 7. Math. XXI. 19. G. III. 16, 17. Job. XV. 26. Quorsum accedit unanime Vet. Ecclesiæ in Symb. Niceno pariter ac seqq. exhibitum testimonium. Hanc ob causam in antithesi nominatenus damnantur hæretici veritati theos repugnantes, & uberioris declarationis gratia in Apologia hæc adducuntur verba p. 56: Et constanter affirmamus, aliter sentientes extra Ecclesiam Christi & idololatras esse & Deum contumelia afficere.

Docent decretum Nicenæ Synodi sine ulla dubitatione credendum esse. Profertur in Articulo hoc egregium pro veritate doctrinæ nostræ testimonium, Symb. scil. Nicenum, quod, cum in Concilio, Nicæa in Bythinia Anno 325. à Constantino M. congregato, contra Arii hæresin, præsentibus 318 (ceu communiter numerant) Episcopis fuerit confectum, in magno apud omnes Christianos merito habetur æstimio. Testatur hac de re F. C. in solida de declaratione p. 63, ubi ait: Sanè hoc ipsum olim usum in primitiva Ecclesia receptum est, ut subsequentes Synodi, pii item Episcopi & Doctores ad Nicenum Symb. provocarent, atque se id amplecti publicè

ART. I. DE DEO

blicè profiterentur, & p. 633. de tribus Symbolis A. C. præmissis
 dicitur, eas esse præclaras Confessiones fidei, quibus omnes hæreses re-
 futantur. Ex qua ratione etiam vox norma suo modo Symbolicis
 scriptis accommodatur in præfat. libb: Symb. sub finem S. Quare
 etiam Verba id volunt, quod Nostri controversas omnes ad hanc veram
 normam dijudicaturi sint, quamvis ex primo statim S. præf. atque
 ex toto contextu satis superque constet, sermonem esse tantum de
 norma tali, quam normatam vulgò dicunt, & non tam de norma fi-
 dei, quam professionis de fide. Latius hac de re mentem suam alibi
 aperuerunt libri Symb., demonstrantes, quod à nobis absolute lo-
 quendo sola Scriptura S. pro principio rerum Theolog: normativo
 habeatur, quò spectat effatum solida declarationis p. 633, ubi hæce
 reperiuntur: S. literas solas unicam & certissimam illam regu-
 lam esse credimus, ad quam omnia dogmata exigere & secun-
 dum quam de omnibus tum Doctrinis, tum Doctoribus judicare
 oporteat, quæ in re sequitur E. C. ductum Spiritus S. Job. P. 39. Luc.
 XV, 29. 31. Et hoc ipsum jam ante innuit Apologia, quando ita lo-
 quitur: Hunc Articulum semper docuimus & defendimus & ser-
 uamus, eum habere certa & firma testimonia in scripturis S.,
 quæ labefactari non queant. Licet vero hæc luce quasi meridi-
 ana clariora sint; haud tamen dubitarunt impudentes Papa Satel-
 lites nobis imputare, quod in verbis A. C. modo allegatis Decre-
 tum Nic. Synodi pro justo Theologiæ principio assumserimus.
 Fecit id. multis stipatus sociis Andr. Fabricius in barm: fol. 11. asse-
 rens, quod Nostres ex auctoritate Synodi Nic. de Divinitate se cre-
 dere dixerint, rectè reprehensus à B. Corpzovio in Jfag: p. 138, ubi acutè
 ad figmentum hoc tollendum reponitur: Id quod in decreto hoc
 traditum fuerat, verum ac credendum esse dixerunt Protestantes; sed id
 ideo esse verum & credendum, quia Nic. Synodus ita exposuerit, non
 dixerunt. Spectant huc verba. F. Conc., de A. conf. adhibitap. 633.
 Sicut autem canis ad vomitum; ita ad antiquam calumniam redeunt
 Pontificii, aded ut etiam Masenius in meditata Concord. P. II. p. 18.
 nugatus sit, A. C. socios contra propria principia sua in A. C. decreta
 Conciliorum pro regula credendi admisisse, eumque in finem in-
 ter alia seqq. etiam proferre verba haud erubescat. Cogentur tamen (A.
 C. socii) suum deferere principium: solis scripturæ verbis senten-
 titaq;

tieque insistendum esse, cum & ipsi provocent ad decreta Synodi Nic: & Niceni Patres profiteantur, *se sanctorum Patrum doctrinæ insistentes desinire*. Verum enim verò ipsa hæc verba aperte produnt, *meditatam Concordiam Masenianam* nil esse, nisi chimæram nudumque somnium, sicut revera nulla est lucis cum tenebris communio, 2. Cor. VI. 14. An enim cuiquam hominum, quid dicam Theologo, concedere possumus, ita protervè de scriptura S. blaterare, quod ad hæreses refellendas seposita Ecclesiæ autoritate non sufficiat; cum longè aliud nos doceat Spiritus S. 2. Petr. I. 19, 20, 21, 2. Tim. III. 15, 16, 17, quorsum quoque facit exemplum Christi Matib. XXII, atque fidelium ipsius ministrorum, Act. XXIX, 28, collato 1. Cor. III. 5, 6. Certè nihil aliud per impium hoc assertum obtinent Pontificii, quam ut desperatam suam causam aperte prodant, licet ipsi ingens in illo collocent presidium. Conferri ea de re possunt, quæ inter *Collocutores Nostros & Pontificios* acta sunt tempore *Colloquii Ratisbonensis*, in quo Tannerus Papæ promachus ad obscurandam Scripturæ perfectionem etiam *Arianorum* patrocinium haud dubitavit suscipere; publicè professus, ne illorum quidem hæresin per scripturam remota Ecclesiæ auctoritate refutari posse, vid. *Sessio XIV.* p. 304, ubi ad eludendum locum Rom. IX, 5, ita, fatuit Jesuita iste: *Arius facillime responderet, illud: Qui est Deus benedictus super omnia, referri ad Deum patrem, non ad filium; Et quid responderetur illi seposita auctoritate Ecclesiæ?* haud observans, quod Antesignanus Papistarum Bellarminus responsionem illam, quam ab Arianis mutuatur ipse Tannerus, cum *Grammatica* non congruere demonstraverit, prout ex tempore regestum legimus a B. Hunnio nostro, qui & in *Relatione historica de Colloquio Ratisb.* F. 3, sequens Bellarmini contra *Erasmum*, obdictum modo citatum aliaque quædam similiter elusa, exhibet effatum: *quæste Erasme, si mercedem ab Arianis accepisses, poterasne diligentius causam illorum agere?* recteque addit, disterium hoc, mutatis mutandis, in Tannerum accuratè quadrare. Masenium paulò antè allegatum pro merito excepit Sam. Ben. Carpz. in *Exam. conc. Masen.* Verba Maseniana à nobis speciatim prolata unà cum exceptionibus examinavit D. Hannekenius Tract. de vera A. C. estimatione p. 45. Præter Pontificios adhuc, quod dolendum, etiam *Hinsladienses* in *Apologia* sua contra *Buscherum* erroneam de citatione

uione Concilii Nic. ab A. C. facta foveat opinionem, ac si scil. Protestantes decretum Concilii istius pro principio habuerint credendi. Quam eorum persuasionem, seu auctoritatem S. Literarum normativam adversam ac Evangelicis indignam, recenset, meritoque rejicit judiciosissimus Carpzov. in *Ussag. ad A. C. Art. 1. m. 3. gr. 2.* pag. 142. Occasionem in hanc foveam incidendi Syncretistis præbuit error circa æstimium quinque - secularis Patrum consensus commissus; cum consensum illum in tantum fastigium collocent, ut eundem unam cum scriptura pro principio veritatum Theologi venditare haud dubitent. Spectat huc inter plurima alia, quando Dreyerus in *der gründlichen Erörterung*, p. 25, effatum quoddam Vincentii Lyrinensis affert approbatque dicendo: Darum wird die Göttliche Wahrheit erwiesen / wie Vincentius redet: *Primum divina legis auctoritate; deinde Ecclesie catholica traditione, und solches nicht per se und ex absoluta necessitate, sed propter hereticos wegen der vielfältigen Ketzereien / die die Schrift verkehren / ut NB aut nulla, aut incerta in eis sit victoria*, wie Tertull. sagt. Verum, ut ut certum sit, Ecclesiam interdum certis quibusdam terminis adhibitis, qualis in Concilio Nic. erat vox *ὁμοῦς*, adversarios scripturam depravantes ex latebris suis protrahere suosque munire: iniquum tamen est ac intolerabile, debitam soli verbo Dei gloriam ad Patres, qui homines sunt, transferre. Verbum enim Dei, teste Spiritu S. Eph. VI. 17, est *μὴ χαλεγὰ τὴν πύμην*, neque *ἡμῶντες* *ἐκ ἐπαύσεως μὴ χαλεγὰ διαμῶν* Hebr. IV. 12. An vero tale quid unquam de Patrum testimonio afferri poterit? Quin è contrario potius abundè constat, quod jactatus Patrum consensus 1) neque possit haberi, 2) neque sufficiat ad decidendas controversias Theologicas, cum iudex hic requiratur infallibilis, sententiæ vero hom. sint fallibiles, quod duobus libris demonstrandum sibi sumit Job. Dallaus in Tr. cui titulum fecit: *De usu Patrum ad eam definienda Religionis capita, quæ sunt hodie controversa*, quem contra Scriveneri Angli insultus vindicavit Dn. D. Jaigius. Dreyeri ejusque locorum errores detexit præter alios egregiè Calovius in *harm. Calixtino heret. sect. ult. C. 1*, ut reliqua ejus scripta nunc taceamus.

Essentia. Vox *ὁμοῦς* reperitur quidem Luc. XV. 13; verum non tali sensu, qui ad h. l. quadrat, cum ibi denotet non essentiam, sed

sed *opes*. Interim concretum huc spectans, nempe *ov*, exhibetur *Apoc.* 1. 8, & synonymum grammaticum *ὅς* vel *natura* 2. *Petr.* 1. 4. Rectissime vocatur illa *essentia* divina *una*, neque huic veritati contradicunt *B. Lutherus* aliique ex orthodoxis, qui asserunt, *essentiam in divinis generari*, quicquid sibi etiam cum sociis suis persvadeat *Forerus* in *manuali* c. 8. p. 165. malè colligens, quod hac ratione dicendum sit: *in divinis esse plures numero essentias*. Nam sana *B. Lutheri* mens de *essentia divina unitate* & in *A. C.* & scriptis ab eo editis juxta sententiam Symboli *Niceni* atque *Athanasii* exponitur. Ceterum *mysterium Trinitatis* esse imperscrutabile, nemo ignorat; unde & *phrases Patrum*, manente eadem sententia, variant, & *Augustinum* speciatim, qui *phrasi* memorata ante *Lutherum* est usus, sequenti ratione explicat *Forerus* *man.* p. 171: *Eatenus dixit, essentiam aut sapientiam genitam, quatenus per generationem persona filii est communicata; ut generandi vox non accipiatur propriè pro productione, sed abusivè pro communicatione*. Conferri hic possunt, præter ea, quæ *Forero* *B. Nicolai* reposuit, *B. Dorschei* effata in *Anti-Cornaop.* 96. seqq., ex quibus videbunt *Papistæ*, esse sibi domi, quæ componere debeant, ut haud opus sit, superciliosos in innocuas *Lutheri* assertiones convertere oculos. Facit pro *B. Lutheri* sententia ex *Papistis Gencbrardus* & *B. Dorscheo* adductus, atque dum prolixè contra sententiæ adversæ patronos disserit, revera *B. Viri* contra *Forerum Apologetam* agit. Sed quid à *Forero* illo, calumnias adversus nos, deficientibus argumentis, cumulate, boni poterit expectari; cum eousq; dilapsus sit, ut haud erubuerit asserere: *Deum, in quem Lutherani credunt, non esse omnipotentem*. Certè, qui semel verecundiæ fines transivit, eum oportet esse graviter impudentem.

De *persona* nomine annotare *Confessoribus Nostreis*, melioris intelligentiæ ergo, placuit, quod illo utantur ea significatione, qua usi sunt in hac causa *Scriptores Ecclesiastici*, quibus ex consuetudine *Ecclesiæ* ut *persona* atque *substantia* sunt synonyma; ut significet, non partem aut qualitatem in alio; sic enim ex auctoribus probatis ac usu loquendi notum est, vocem *persona* interdum alia ratione accipi, e. g. quando *persona* quadam alicui imponi, & quando *heredis fletus* sub *persona* risus esse, dicitur, quæ de re conferri potest

potest præter alios *Andr. Reyheri Theatrum Romano-Teutonicum* sub voce: *Persona*; sed quod propriè subsistit. Vocem *Πρόσωπον* hoc sensu, de quo in præsentì quæstio est, Biblicam esse, *Hebr. I.* reperiendam, *Magnificus D. Jo. Echtius*, Theologorum modernorum facillè Princeps, Patronus ac Præceptor meus æternum colendus in *Philocalia thes. Bibl. n. VI. Flacius in Clave sub voce hypost. Pastor in lex p. 69.* sub voce *πρόσωπον*, ac *B. Gerhardus*, qui plures ex Nostriis juxta ac Pontificiis & Calvinianis adduxit, in *Exegesi lociq. de Myst. SS. Trinit. S. 53. seqq.*, rectè observant. Non ignoramus tamen, in primitiva N. Test. Ecclesia vocabula, quibus res Deitatis personas exprimebant, pro ut utilitas exigebat Ecclesiæ, variasse. Audire ea de re juvat magnum antiquitatis scrutatorum *Chemnicium* in loc. *Theol. de tribus Personis m. 4.*, quamvis, quod obiter notamus, inter eos sit, qui existimant in loco *Hebr. I. 3.* vocem *Πρόσωπον* aliter usurpari, quam nunc Ecclesia ea utitur, ita ut designet id, quod nunc usitate in Ecclesia *ὁ Θεός* vocamus, quo tamen non obstante, ceu facillè patet, quæ rem ipsam concors manet Theologorum nostrorum sententia. Observat itaq; iste Theologorum *Corypheus*, Ecclesiam post terminos formæ iter biblicos etiam sequentes adhibuisse, quod Pater Filius & Spiritus S. sint tria nomina, & postea etiam (ut extat apud *Hilarium*) tres nominum Proprietates. Verum cum his vocibus abuterentur *Sabelliani*, unam tantum in Deo dari personam, tribus gaudentem nominibus vel proprietatibus, fingentes, voces *Πρόσωπον* atque *persona* frequentius in usu apud Orthodoxos esse coepisse, ita quidem, ut discordia omnis, quæ inter Græcos & Latinos circa voces illas fuerat orta, laudabili pariter ac felici conatu per fidelissimum Dei organon *Athanasium* tolleretur. Teste enim *Nazianzeno Or. 31. in laudem Athanasii*, cum videret, eos (Græcos atque Latinos) in rebus idem sentire, suusor & auctor fuit, ut propter concordiam in modis loquendi etiam convenirent. Ceterum de genuina pariter ac sufficiens in articulo de Trinitate & incarnatione Christi dispiciendum est personæ descriptione atque conceptu, cum notum sit, *Socinianos* talem sibi fingere personæ conceptum, ut statim in formali sua vel abstracta quidditate essentiam singularem includat, ab essentia aliarum personarum diversam. Quare hac de materia *disserte* *pecul.* conscribere haud dubitavit celeberrimus *Dn. D. Cass. Löscherus* sub titulo: *de voce persona ejusdemque in fidei articulis usu & abusu*

abusu, in qua duorum imprimis magnorum Theologorum, Chemonitii atq; Menzeri, ductum sequitur. Nobis præcipua quædam ad scopum nostrum facientia observare sufficiet. Laudandum scilicet venit dictum Augustini lib. 5. de Trin.: *Dictum est tres persone, non ut illud diceretur; Ch e. quasi hoc ipso totum μυστηριον Trinitatis, quod non secus, ac mysterium incarnationis 1. Tim. III. 16. est ὁμολογούμενος μέγα, respectu modi sui sufficienter exprimi posset) sed ne taceretur omnino. Non enim rei ineffabilis eminentia hoc vocabulo explicari valet. Nullo tamen modo audiendi sunt profani ac Socinismi viam sternerentes, Indifferentistæ, clamare soliti, terminum persone ita obscurum esse, ut conceptum progeneret scandalosum, quin & idololatricum, quibus merito thesiv 1. in Diss. 8. Sylloges opposuit prælaudatus Dn. D. Fetschius, his constantem verbis: *Persona est suppositum intelligens; quæ est definitio nec intricata, nec quæ intelligi nequeat. Quin simplex etiam homo, Patrem, Filium, Spiritum audiens, supposita intelligentia concipit, quamquam persona definitionem ignoret. Uberioris declarationis gratia in Colleg. MS. in Syllogen idem addit, quod hi termini non tam sine philosophici, quam ex communi hominum vita desumpti, & apud simplicem etiam plebem usitati. Addi adhuc ex Sylloge ista, c. meretur thesiv IV. ita se habens: Personarum (in Deo) Trinitas exauditur, quamprimum a non occupato Apostoli verba audiuntur 1. Job. V. 7. Ut vero de accuratiori pleniorique personæ descriptione, ceu antè indicavimus, nonnulla adjiciamus, primus, qui talem tradere allaboravit, adducitur ex Sec. VI. Boetius, Vir ex variis fatis scriptisque abunde notus, cujus digni atem excellens comitabatur ingenium. Is itaque; *lecta epistola Concilii Chalcedonensis de una persona & duabus naturis in Christo, cum nemo ipsi interroganti, quid esset persona, satisfaceret, negotio hoc altius considerato, seq. verbis definitionem, quam investigavit, proposuit: Est natura rationalis individua substantia, quæ quidem definitio revera nondum est sufficiens, quia ex ipsius sententia etiam humana Christi natura, quin & anima hominum, persone essent dicende. interim tamen illa secutis Scholasticis atque Theologis occasionem præbuit plura addendi & accuratius hac de re cogitandi, prout ex Chemonitio tam in locis Theol. h.c., quam libro de duabus naturis in Christo C. 6, ad oculum patet. In hoc enim libro p. 11. definitio, quæ usitate nunc, prout ait Chemonit., traditur, ponitur sequens: Persona est ὁρισμὸς μὲν, b. e. subsistens, vivum, intelligens, individuum (s. singulare)***

lage) *incommunicabile* (scil. alii personæ, non naturæ) *non sustentatum in alio*. Cum vero omnia latius hic attingere opus non sit, circa primam saltem vocem *subsistens* nonnulla observare juvat. Commendari eandem magnopere à quibusdam Theologorum præ vocabulo *substantia*, notat Löfcherus *disp. cit.* §. 40. B. Menzerus contra Sadeelem Calv. scribens in *Anti-Sadeele* p. 110. ita definiverat *personam: esse essentia sua characteristicam proprietate insignitam*; Verum postea seipsum correxit laudatus Vir in *Martini ιδρυχομένους disp.* 4. n. 26. & alibi, ne videretur asserere, ipsam essentiam divinam sive Deitatem esse passam & mortuam. Verba illius sunt; *Dictum, Deitatem cum peculiari subsistendi modo, nempe genitam, esse personam secundam Trinitatis, quæ assumserit carnem*. Ego præmittam *propositionem: Persona, quæ assumpsit carnem, est passa & mortua*; Ergo Deitas Christi, vel Deitas genita est passa & mortua. At scriptura ipsum Deum quidem mortuum esse docet, nempe in sua carne: Deitatem autem mortuam in codice Biblico non legimus. B. Chemnitius vero, licet in libro de duabus naturis, ceu ante audivimus, adhibeat vocem *subsistens*, in *Locis tamen Theol.*, cum definitionem personæ poneret, præ illa voce *substantia* vocabulo utitur, quod quoque Nostrates h. l. communiter usurpant, describendo personam, quod sit *substantia singularis, completa* (in essendo) *intelligens & ultimato subsistens*, vid. B. Donati *Metaph. usual.* c. 34. §. 29 & Præcell. M. Pascha, *Preceptoris quondam mei fidelissimi Ontolog. Part. spec. c. III. præc. 1*, ut plures citare superfedeamus. Certum interim est, adhibita statim voce *subsistens*, citra ambages responderi posse Socinianis, hanc ponentibus Regulam: Quot sunt personæ, tot sunt substantiæ vel essentiæ substantiales. Regerere enim mox licet, regulam istam non rectè formatam esse, cum loco *in substantia* substituendum sit *in substantia*, quæ ratione canon ille lubenter admittitur neque ullo modo nobis est contrarius. Nam verum, quidem est, quod omnis *persona* haud debeat esse accidens, sed *substantia*; verum hæc tantum ad *materiale* spectat *persona*, sive res ea, quæ ob superadditam supposititalitatem vocatur *persona*, nihil aliud est, quam *substantia*; *formale* autem personam in esse suppositi constituens, cum non omnis *substantia* sit suppositum, est *subsistentia*, quæ etiam vocatur *supposititalitas*, vel in rebus intelligentibus *Personalitas*,
C 2
estque

estque modus substantiam singularem non accidentaliter, sed in ratione substantiæ ita determinans, ut per se subsistat, sive modus substantiam ultimato perficiens & intrinsecè complens. Unde & modus iste substantialis, cum non strictè *ad afficientes vel contrabentes* referri possit, *hypostaticus* denominatur. vid. *Pascha loc. c. præc. l. §. 6.* Notabilis hunc in finem est *etymologia* vocis *suppositum*, quæ dicitur à *supponendo*, cum quasi naturæ vel essentiæ substantiali ita *supponatur*, ut eam *fulciat atque sustentet*. Ceterum, quod ad eas spectat ante memoratas *personas* definitiones, in quibus vox *substantia* occurrit, magnopere errant *Sociniani*, illis contra nos abutentes; quandoquidem ex ea ratione, quod de unaquaque Deitatis persona rectè asseritur, eam esse substantiam, nullo modo cogimur concedere, tres in Deitate substantias reperiri, cum *Socini* filii, nisi superciliosi, quin potius revera cæci esse mallent, ex vulgato nostro *Symbolo Aethanas*: absurditatem consequentiæ suæ facile perspicere possent. Sicut enim ex nostra scripturis S. innixa sententia, non sequitur: *Pater est Deus vel Dominus, item filius & Spiritus S. E. tres dantur Dii vel Domini*; quia nihilominus, rectè *Symbolo* jam laudato, *tres Deos aut Dominos dicere catholica religione prohibemur*; Ita quoque eadem ratione non possumus non pro cadavere consequentiæ collectionem illam *Socinianam* habere, quando argumentantur: *Pater est substantia, item filius & Spiritus S., E. tres dantur substantiæ*. Nam antec. concessio, nihilominus *tres substantias* dicere catholica religione prohibemur, & *tres subsistentes* nihil aliud esse patet, quam unam divinam substantiam. Unicum adhuc addimus, locutos scil. nos hactenus esse de ea acceptione vocis *Persona* ac *suppositi*, quæ est concretiva, involvens essentiam cum personalitate. Præteream autem datur etiam significatio *abstractiva*, juxta quam *Persona* nihil aliud est, quam sola *personalitas*. Equidem si hac de *Feurbornium* audire placet, verba ejus ex *fase: tertio Disp: IV. n. 77.* apud *Löschnerum l. c. §. 36* reperire licet sequentia: *De qua distinctione quid sentiendum sit, esto penes cordatos homines judicium*. Verum nihilofecius alii præstantissimi *Theologi & Philosophi* distinctionem illam haud negligendam censent, ex quibus *Magnum Calovium* allegat prælaudatus *Löschnerus*. Insignis ille, cujus paulo ante mentionem fecimus, *Philosophus B. Pascha*, tanti facit significationem *abstractivam*, ut etiam dicere haud vereatur, *Maluimus h. l. abstractivè definire suppositum, quam concretivè, quia hac ratione distinctè explicatur ejus materiale & formale, & natura suppositi accuratius investigatur multisque sophismatibus aditus prætercluditur*. Interim

tamen

ART. I. DE DEO

21

tamen hæcce acceptio abstractiva nullo modo patrocinari debet ab ului
Keckermanni, qui in *Syst. Theol. lib. I. c. 3. p. 20. seqq.* personas dicit esse
modos existentie divine, ita quidem, ut sequentia proferre haud dubi-
 tet: *In Deo aliquid est, quod ipsa Dei essentia non est, sed huius essentie modus.*
Quod ipsum latius explicaturus Rationalista hic p. 49. ait: nec recte di-
citur, essentiam Dei esse tres personas, quia res non est modus rei; licet asser-
tionem istam, quam æquipollenter deprehendimus i. Job. V. 7. regis in
eorum, meritò etiam etiam approbet Ursinus explic. Catech. p. 147, quem tan-
quam secum consentientem circa definitionem Persona laudaverat Ke-
ckermannus p. 21. Et paulo post P. 50 ita pergit idem Keckermannus: Distin-
gui personas ab essentia non tantum cogitatione sive ut loquimur, pura distin-
ctione rationis; sed etiam extra omnem intellectum & cogitationem. Negat
quidem, distingui essentiam & personas realiter, verum eo tantum len-
fu, quando realis distinctio est illarum rerum, quæ habent separatas essentias,
quæ acceptio vocis realiter non est, juxta communem Ecclesiæ consue-
tudinem, perpetua, cum distinctio realis vel sit simul essentialis, de qua
Keckermannus loquitur, vel realis tantum non vero essentialis; quæ ratione
in rebus creatis personalitatem ab essentia, cum ab ea sit separabilis, ex-
emplo humanæ in Christo naturæ, & in SS. Trinitate tres personas,
non quidem ab essentia, cum sic inferretur quaternitas in Deo, sed a
se invicem, realiter distingui statuimus. De distinctione verò Personarum
acturus Keckermannus p. 52, necesse est, ait, eas distinctione modali à se in-
vicem differre. Declarare mentem suam vult, asserendo exemplum
Isaaci. Hic, inquit, habet suas relationes sive modos, quod sit & Pater &
Filius. Filius quidem respectu Abrahami, Pater verò respectu Jacobi. Verum
ne perspicacissimus quidem videre poterit, quid hoc exemplum ad
præsens mysterium declarandum faciat, cum Isaacus, duas illas re-
lationes s. modos habens, sit pater & filius diverso respectu, & nihilo-
minus una persona; quod de Deo asserere Sabellianum est. Adeo autem
sibi placet definitione sua, quod persona sit modus existendi, Keckerm.,
ut etiam de definitione concretiva à Boetio & Philippo, quæ sunt verba
ipsius p. 22, collecta, asserat: aliis extra SS. Trinitatem personis optimè
congruit: sed in hoc mysterio alius quid & tutius cogitandum est, & dili-
genter retinenda definitio Damasceni ex justino Martyre hausta, nempe
quod persona sit modus existendi. Citat etiam eundem in finem Ursinum.
Verum, sicut Ursinus p. m. 145, quæ immediate in edit. Hanov. A. 1615. in
8vo, antecedit paginam à Keckermanno citatam, definitionem personæ

C 3

con

concretivam, iisdem ferè verbis, ac Chemnitiana paulò antè adducta, constantem, assert: Ita Patres à Keckermanno allegatos per modum existendi, personam in abstracto i. e. personalitatem, definiisse; non in concreto tò subsistens, notat Schomerus colleg. Anti-Socin. c. 4. qu. 34. Quod vero ipsa definitio concretiva Chemnitii per se nihil procreet incommodi, ac proinde malè, ceu non satis tuta rejiciatur, ex ante dictis constat, neque de novo repetere opus est. De controversiis recentioribus, in Anglia circa materiam de personis divinis exortis, quæ non minus ac alia solidam hujus rei considerationem svadent, conferri potest Summè Rever. Dominus Praeses in dissert: de damnabili Socinismi Gangrana Sect. III. §. 8. p. 63. seq.

Manichæi, qui juxta A. C. duo ponebant principia, bonum & malum, à Manete Sec. III. seductore appellati sunt, licet perniciosus error jam à Simone Mago, hæreticorum patre, derivari soleat. vid. quos citat D. D. Rechenb: in S. H. E. Sec. I. §. 14. & Sec. III. §. 21. Notum est, doctissimum Sec. IV. & V. Patrem Augustinum abominandæ huic hæresi addictum fuisse, unde varios illi post conversionem suam Tractatus opposuit, ut libb. 2. de Genesi contra Manichæos &c. Quod Gualterius Jesuita in Tab. Chronograph. Sec. III. c. 19. B. Luthero pestilentem hanc opinionem tribuerit, recenset jam laudatus D. Rechenb: in summario hist: Eccles: Sec. III. §. 21. sed rectè addit, factum id per immanem calumniam, cum sane nemo unquam fortius blasphemias Manichæas rejiciat, quam Lutherus ejusque genuini socii ac discipuli, ceu vel ex nostro I. Artie A. C. patet. Cuculi autem vocem semet audire certò percipiet, cui volupe est considerare, quod indoctrina de traditionibus non scriptis pollicem Manichæis premant Jesuitæ. Digna sunt, quæ audiantur verba injustè accusati à Jesuita B. Luthero Tom. I. Jen. germ. f. 375. in Resp. ad objectionem Pontif. pro sententia sua ex Job. XIV. petitam. Sunt autem sequentia: Es steht des Pabsts Secten ob diesem Stück über die Obren in der Manichæer Käzerey, die gaben auch für / es wäre der Heil. Geist versprochen / der mehr lehren solt / denn in der Schrift stünde. Welche S. Augustinus contra Felicem meisterlich überwindet / und beweiset / das es alles erfüllet / und geschriben sey durch die Aposteln / was der versprochene Heil. Geist solt lehren.

Valentiniani à Valentino Sec. II. hæresiarcha denominati, multa de Diis ac aonibus suis fabulati sunt, adversus quos vid. potest Fremaus libb. V. contra Hæreses, ex quorum primo sequentia contra ipsos directa

directa verba notamus: Hæc (hæreticorum figmenta) ubi perlegeris, o dilecte, videbis admodum (satis) talem eorum stultitiam, qua falso sibi persvadent se sapere: Digni vero potius sunt luctu. Et post quædam interjecta: Adeo verò impii sunt isti, ut omnem impietatem exuperent, qui factorem cæli & terra Deum solum omnipotentem, supra quem alius Deus non est, ex defectu productum esse dicunt, eoque ex alio defectu orto, ita, ut secundum ipsos sit emissio tertii defectus. Quam sententiam prorsus consputare atque execrari oportet. Ne vero specie quædam destituerentur impia dogmata, ex Apostolorum traditionibus se eadem hausisse fabulati sunt impostores, quos propterea seqq. verbis lib. III. reprehendit laudatus Pater: Cum ex scripturis arguuntur (Hæretici) in accusationem convertuntur ipsarum scripturarum, quasi non rectè se habeant, neque sint ex auctoritate, & quia varie sint dicta, & quia non possit ex his inveniri veritas ab his, qui nesciunt traditionem. Non enim per literas traditam illam, sed per vivam vocem. E contrario Irenæus traditiones repudiat non convenientes cum scriptis Apostolorum, ac inter alia seqq. exhibet verba: Non enim per alios dispositionem salutis nostra cognovimus, quam per eos, per quos Evangelium pervenit ad nos, quod quidem tunc præconia verunt, postea vero per Dei voluntatem in scripturis nobis tradiderunt.

Ariani ab *Ario* Sec. IV. hæretico, ceu diximus, denominati, eò famosiores sunt, quo solennius blasphemia ipsorum in Concilio Nicæno est refutata, maximis tamen etiam post hujus concilii tempus excitatis turbis, donec Deo placuerit Ecclesiam suam ab hoc malo aliquantisper liberare. Ingentem sibi famam, more *Herodoti*, comparavit *Sandius* Neo-Arianus, edito, ut reliqua taceam, nucleo hist. Eccl. in gratiam Arianorum, præter alios à *Gardiner*, *Bullo*, *Calovio*, *Schomero* refutatus. De differentia Arianorum & Socinianorum paulo post dicemus.

Eunomiani ab *Eunomio* errante Sec. IV. stella nomen trahunt, fautore *Arii* atque *Aëtii*, unde etiam *Aëtiani* dicuntur. Quare *Eunomiani* ab Arianis recesserint, exponit *Theodorus* hist. E. lib. 2. c. 29. unde seqq. verba excerpta placet. Sic igitur dux Sectæ *Eunomius* extitit, & *Arianam* blasphemiam accumulavit. Servi-

entem

entem autem ipsum morbo ambitionis separatim cœtum coegisse, ipsa res clamat. Cum enim fuisset expulsus quondam Actius, sequi illum noluit, quamvis Magistrum, & quem hominem Dei nominaret.

Mahometista, a seductore notissimo, Mahomete denominati, quorum impietas ex Arianismo, Gentilismo & Judaismo conflata est, ad Sec. VII. pertinent. Rectius adhibetur hoc nomen, ceu generalius, quam Turcarum, quod communiter usurpatur; quia Persæ quoque sectam constituunt Mahometicam eamque Turcicæ summopere adversam. Dum omnes horum similes rejiciuntur, includuntur etiam Judæi recentiores, a fide Molis ac Prophetarum, ceu comprobant elara eorum effata, alieni, qui Phariseos ac Sadduceos, Christi in terris degentis ævo notos, secuti, in Christo quidem rejiciendo amicè conspirant, verum in duas scissi sunt insensibilissimas sibi invicem sectas, Rabbanitarum scilicet sive Talmudem ceu divinum scriptum venerantium, ac Carraitarum. conf: B. Carpzov. introd. in Theol. Jud. Raymundi Martini pugioni fidei præfixa, in cuius nempe Cap. III. ostenditur, Sectam Rabbanitarum Pharisaorum esse propaginem, Karræos autem a Sadduceis descendere, quamvis certum sit, Rabbanitarum sectam prævalere. Vid. Dissert: Summæ Reverendi Domini Prædis mei de Hostia Sternberga confossa & cruentata §. III. Sect: 1.

Samosatēni veteres à Paulo Samosateno Episcopo Antiocheno Sec. III. appellantur. Secutus est eum Sec. IV. famosior Photinus, qui Antitrinitarius quidem, sed circa explicandam sententiam specialem ab Ariano dissentiens, ab iis non minus, quam ab orthodoxis rejectus est. Videri potest nobilis Polonus (Przypcoviſus Socin.) in vindiciâ Bibliothecæ Anti-Trinitariorum Sanaæ annexis p. 268, ubi eos, quos inter suos majores infide recentet, seqq. nominat verbis: Ariani acerri-mè persecuti sunt Photini Episcopi Syrmienſis & antiquioris eo Pauli Samosatēni Episcopi Antiocheni discipulos, qui primorum Christianorum (ita nominat blasphemos Christi hostes eorum asseclæ) Nazæeorum, Ebionitarum, Theodoti Byzantini, Artemonis aliorumq. I & II. Sec. viventium fidem retinentes, pr. max. veritatem (rectius Diabolica mendacia) urſere, quam & nos (Sociniani, & li circa explicandam vocem λόγος, cujus Joh. I. 1. seqq. mentio fit, ab antiquis erroris sui basiatoribus discrepet Socinus) confitemur. Quin & eam ob causam

ob causam ipse Socinus Arianis tantoperè succensuit, ut *Homousianos* præstare illis dixerit, adducente *Sandio hist. Eccles. lib. I. pag. 151.* qui addit, causam odii potissimam fuisse, quod *Ariani in Concilio Syrmienti A. 355. Photinum - condemnarunt*, neque reticet, Socinianos secutos hoc in passu plane recessisse à Magistro, ut non amplius Arianis *Homousianos* præferre sustinuerint. Conf. de differentia utriusque sectæ specialius cit. *disq. Dn. Prasidis Sect. II. §. 7.* Nos hic tantum audiemus *Sandium N. H. E. p. 250.* ubi ait: *Arianos longe altiora sentire de filio Dei, quam Socinianos: hi enim id solum credunt, Christum esse cepisse per Mariam & Filium Dei esse solum per conceptionem ex Spiritu S. & Deum adorandem factum per resurrectionem ob merita sua.* Arianorum autem sententia est: Christum primam esse creaturam spirituales ante mundum conditam, quæ in tempore ex Maria corpus assumeret, illudque dirigat instar animæ. Verum sicut impia Socinianorum sententia nimis clarè pugnat contra *Joh. I. 1.* seqq., ita falsitas Ariana, prout à *Sandio* explicatur, veram humanitatem Christi destruit, quod fortissimè urget contra Arianos ipse *Socinus Operum Tom. I. p. 657.*

Quando A. C. nominat *Samosatenos Neotericos*, haud determinamus quæstionem: an digitum speciatim intenderit ad famosum *Mich. Servetum Hispanum*. Fuit is professione Medicus, Antrinitariorum virus in Africa à Turcis edoctus, ac Genevæ tandem instinctu *Calvini A. 1553.* combustus, de cuius tamen facti jure non omnium Nostratum eadem est sententia. Vid. *Magnif. Dn. D. Fechtii Apparatus ad epist. Marbachianas p. 256.* Si *Bezam* audias, quæstio videtur affirmanda. Juxta ejus enim *pref. in acta Gentilis*, ubi ait: *post 30. annorum blasphemias hominum periisse*, sententia *Serveti* jam ab anno 1523, & sic 7 annis ante A. C., innotuit; quorsum quoque tendit mens *B. Graueri* in *Graueri redivivop. 6.* ubi dicit, sparsisse Pontificios, ex *Schola Lutheri* prodire *Arianos & Samosatenos - quod Servetus circa illa tempora semina doctrina Ariana spargebat.* Quod si vero *Calvini* relationi fides habenda est, id non poterit asseri. Nam *Calvinus* eo tendit, quod *Servetus 20. annis ante obitum dogmata sua* sparserit, quæ ratione demum tribus circiter annis post A. C. id effectui esset datum: Utriusque, nempe *Beza & Calvini*, locum adduxit *Sandius in Bibliotheca Anti-Trinit. p. 6. 7.* ac p. 7. sequentem tentare conciliationem aggreditur: *Forſan tali pacto Beza cum Calvino conciliari poterit; ut is ab eo demum tempore initium horum annorum arceſſat, quo Servetus ſententiam ſuam typis divulgavit*

D

anno

anno etenim 1531. prima librorum ejus de Trinitate erroribus editio in lucem prodit. Quicquid verò sit hac de re, B. Lutherus malitiam Serveti meritò maximè improbat, quando in *Tr. contra Antinomos* 1539. consignato *Tom. 7. Jen. Germ. fol. 289.* hominis illius inter sectarios ad obscurandam Evangelii lucem à Diabolo protrufos, mentionem facit. Ipsa memorata *Bibliotheca Anti-Trinit. de Serveti* opinione tali modo loquitur p. 9: Fuit Servetus ejusdem ferme opinionis, quam olim Paulus Samosatenus, Photinus & eorum affecla ac homodoxi - foverunt: nimirum, quod distinctionem fecerit inter Jesum Christum Filium Dei, & verbum illud, de quo S. Johannes in Evangelii sui initio agit. Atque hac in re potissimum à ceterorum Unitariorum, qui nunc Socinianorum nomine plerumque audiunt, doctrina discrepavit. Quod etiam ipse Faustus Socinus innuit in lib. *contra Wujekum* c. 1. Porro p. 11. post loca quædam ex lib. Serveti producta ita pergit *Bibl. illa. Haud diffiteor quidem, nonnulla talia in iis (libris) contineri, quæ à contradictionis implicatione vix excusari possint.* Juxta Beza relationem Servetus iste locum *Apoc. XII. 7.* de prælio Michaelis & angelorum cum Dracone, quasi de se scriptum interpretari ausus est, ceu legimus in *Konigii Biblioth. V. & N.* sub tit. Servetus. Verum hoc exinde manasse scribit Sandius l. c. p. 14: quia *Auctor is libris suis de mysterio Trinitatis in fronte sententiam cit. Apoc. loci præposuerit.* Certe tum est, quod prænomen Michaelis gesserit.

Ceterum ex omnibus his jam pensitatis oppidò liquet, vocem: *hæreses*, ab A. C. adhibitam, ita latè accipi, ut etiam errores eorum, qui distinctionis gratia non hæretici, sed infideles dicuntur, ac planè extra Ecclesiam Christi sunt (quæ ipsa est phrasis Apologiae p. 50.) complectatur. De distinctione falsarum religionum in eas, quæ sunt intra & extra Ecclesiam conf. *Calovius Syst. Tom. I. p. 103,* & de distinct. hæresis à schismate pag. 108.

SECTIO TERTIA Porismatica.

Cum in Artic. nostro juxta ductum S. Scripturæ immensa Dei adstruatur bonitas, quæ in Pandectis his sacris describitur, tam ut gratuita, quæ absq; meritis nostris nostris contingit, *Ephef. II. 4, 5,* quam universalis, respectu omnium omnino hominum *Job. III. 16. seqq. Rom. XI. 32. 1. Tim. II. 4,* nisi se ipsos excludant & gratiam Dei abjiciant, *Act. XIII. 46. Matth. XXIII. 37. 2. Petr. II., 1. seqq;* patet injustum esse odium, quod Zwinglii & Calvini seqvaces, qui Reformati audire

audire gestiunt, adversus *Form. C.* quæ convenienter *Scriptura S.* materiam hanc pertractavit ejusque genuinos asseclas, conceperunt. Sane cum *immensa* in nostro *Artic. I. A. C.* laudetur Dei bonitas, merito genuini *C. A.* loci eam per *absolutum Decretum* coarctare exhorrescunt. Econtrario vero non possunt semet propitio jure pro sociis Confessionis illius, bonitatis divinæ gloriam abstruentis, venditare, qui horrendum illud dogma, quemadmodum & ab ipsis Patronis suis appellatur, vel clare amplectuntur vel justo modo non rejiciunt, sed tolerandum esse putant. Ex *Anglis Reformatis Thomas Pierce in Pacificatoria Theologie opusculo p. 44.* sententias suorum absoluto decreto faventes, quarum varias recenset, *errorum præcipua*, in quæ *Viri alias oculatissimi cæcorum similes inciderint*, adpellare haud dubitat; unde etiam ad Nostros quam proximè allaborat accedere. Cont. *Dn. Pras. Dissert. de Gravissimis Reformatorum Controversiis Domesticis S. 5*, atque Dissentientes nomine *Calvinianorum*, (quod etiam in *Articulis Visceratoris*, scripto *Symbolico Ecclesiarum Sax. specialissimo*, adhibetur, mutata tamen terminatione, cum ibi legatur vox *Calvinistarum*; licet ob illam denominationem graviter nobis succensere conveverint istiis sectæ homines) appellat. Verba *Pierce* sunt seqq.: *Optime Wollebius lib. I. C. 4. Can. 19. & 16. & felicissime, cetera licet Calvinianus (aut Zwinglii potius sectator simulque successor Basileensis) Lutheranis plerisque hodiernis hunc in modum suffragatur.* Notum est *Melanchthonem* impiæ de absoluta rerum omnium necessitate & de Deo peccati causa sententiæ accusari a Pontificiis, etsi absque justa probatione, *vid. plures de hac materia allegans Carpz. in Jfag. ad Artic. 18. m. 3. qv. 1. & ad Artic. 19. m. 3. qv. 3.* Verum ejus Consensum ex Confessione Variata vulgo. Augusti dicta, *Artic. XX.* allegat *Pierce*. Verba variatæ confess. ita se habent: *Non est hic opus disputationibus de Prædestinatione aut similibus. Nam promissio est universalis.* Quibus optimo jure addi possunt verba anteced.: *Et sicut universalis est penitentia prædicatio, ita & promissio gratiæ universalis est, & omnes credere jubet & accipere beneficium Christi. sicut Christus inquit: Venite ad me omnes, qui onerati estis.* Interim haud approbari potest, quando idem *Pierce*, concordix quacunque ratione promovendæ intentus, *Prædestinatianos*, etiam durissimos, à fraternitate sua remove haud sustinet. Sic enim *Grotii* pronunciatum approbat *p. 50*, in quo *fratrum dissentientium* nomine appellantur *Remonstrantes s. Arminiani & Contra Remonstrantes* sive defensores ab-

soluti decreti, inter quos erat *Gomarus Supralapsariorum* partibus additus. Verba sunt seqq. *Alia sunt non pauca, de quibus quandoque controuertitur inter fratres assensientes, Remonstrantes volo & Contra-Remonstrantes; quandoque, conuenit inter eosdem, Auctore Magno Hugone Grotio. Eodem modo sectæ arminianæ Autor Arminius de Calvinianis Prædestinatis loquitur in fine epist. ad Hippolytum à Collibus: Quamquam jam opprobrium sim fratribus meis, qui — unum Dominum Christum in uno Spiritu & eadem fide mecum colunt &c.* Nobis per Dei gratiam alia est mens, merito secutis *Form. Conc. p. 797*, ubi indicatur, quod, licet de æterna electione Filiorum Dei inter A. C. (verè talis) Theologos nulla hætenus aperta controuersia exorta sit, tamen, quia apud externos de eo Articulo vehementer disceptatum est & inter nostros etiam homines aliquid gliscere cepit, elaborandum fuerit, ut omnes dissensiones & schismata apud posteritatem nostram præcaverentur. Additur quoque pag. 621. quod, quando materia de Electione ita proponitur, ut perturbata pia mentes ex ea consolationem nullam capere queant, — Articulus hic — iuxta humane rationis iudicium & quidem impulsu *Sarazana* male ac perperam tractetur, conf. *Rom. XV. 4*, ac paulo post dogmata contraria vocantur horrenda & blasphemæ. & idcirco in Ecclesia Dei nequaquam ferenda. Scimus ex sacra Script, amicitiam mundi inimiciam esse versus Deum, *Jac. IV. 4*, nullamque Christi cum Beliale dari concordiam *2. Cor. VI. 15*. Neque solum unionem falsitatis cum veritate auersari necesse est; verum etiam ejusmodi pacem, secundum quam à justa opinionum Prædestinatarum condemnatione deberet abstineri, qualem commendat *Elias Grebenitz* modernus Prof: *Francos: in Sciagraphia de Artic: fundamentalibus p. 106*, ubi quidem concedit, non licere à Religionem *Lutheranæ* (atque *Gracæ*) ad *Reformatam*, vel contra, pro lubitu transire; quia id non permittatur à studio vitandi peccata & falsitatem, contra amplectendi virtutes & veritatem; quin etiam non veretur eadem pag: § 3, fatis duriter de nobis pronunciare: *Lutherani insignes perniciososque errores errant*, licet adjiciat, quod effata nostra ex principis retroactis non fundamentalia sint, nisi accesserit prauitas voluntatis, proximum suum odio prosequendi plus quam anti Christiano. Ex quibus verbis apparet, quod homo iste seruos Dei, qui odium erga errores Calvinianos diuinum conceperunt, non absoluat ab erroribus fundamentalibus; imo odium illud plus quam anti-Christianum vocet, quod tamen à Deo ipso præcipitur *Ps: CXIX. 113*, seq.

ART. I. DE DEO

29

*seq. conf: 2. Job. v. 10. Tit. I. 9. 10. III. 10. Qvin & pauloantè Grebenitz in
 judicio de erroribus Græcorum apertè indicat, errores istorum non
 supergredi nostros in iis sententiis, in quibus à Calvinianis dissen-
 timus. Ipla ejus verba sunt §. 2 p. 104. sequentia: Constat, Græcam Eccle-
 siam laborare traditionibus & superstitionibus, quæ tamen idola Dei (in-
 telligit pictas Dei imagines) Exorcismum, confessionem auricularem, Deca-
 logi mutilationem, spoliū baptismi per Gyneco-Baptismum, minimè super-
 grediuntur. Conf: etiam §. 3. p. seq ubide his asserti. inquit, quod sint Pa-
 pismi strictura & contra verbum Dei manifesti errores. Audite hæc, qui
 non magnopere à nobis dissentire Reformatos hodiernos, imprimis
 Marchicos, creditis! His tamen non obstantibus, quod mirandum, idem
 Grebenitz, l. c. §. 4. p. 106. tolerantiam inter nos & Reformatos mutuam
 syadet, non quidem talem, quæ opiniones & coetus confundantur,
 errores dissimulentur &c: sed ut caritatis Christiana officia, con-
 versatio, eleemosyna, colloquia amica de controversiis &c: non dene-
 gentur. Neu anathematisationibus, calumniis, persecutionibus &c.
 pars partem adficiat, sed potius adnitatur spiritali mansuetudine
 errantibus subvenire & pro iis, tanquam fratribus orare, ut nos
 Deus ad consensum in omnibus producat. In quibus verbis bona ma-
 lis, summa imis permiscet bonus vir. Quis enim negaret, à calumniis &
 persecutionibus truculentis esse abstinendum, pro dissentientibus esse oran-
 dum, & colloquia de controversiis justo modo posse institui. Verum
 exinde non sequitur, pro fratribus in fide habendos esse eos, qui se-
 ductores se præbent ad errores Calvinianos. Allegat prole Grebenitz
 exemplum B. Lutheri, & haberet hic, quod sequeretur, nisi veritatem
 occultare maluisset, quæ amplecti. Citabimus eum in finem, ut appareat,
 non juvari istum exemplo Lutheri, verba maximè laudati ab ipsis Re-
 formatis Melancthonis, ex relatione de colloquio Marpurgensi anno 1529.
 quæ inserta leguntur Tom. IV. Jen. germ. Lutheri fol. 468. B. Sunt autem
 seqq: die Wiedersparr (Zwinglius & socii) wolten nicht von ihren ge-
 fasten Glauben weichen. Begehrten aber/ D. Luther sollte Sie annehmen/
 als Brüder. Solches hat D. M. in keinem Wege wollen willigen/ hat
 sie auch hart angeredt/ daß ihn sehr wunder nehme/ wie sie ihn für einen
 Bruder halten könnten/ so sie anders ihre Lehre für recht halten: es
 sey ein Zeichen/ daß sie ihrer Sache nicht groß achten. Quando vero
 Grebenitz. ib. provocat ad exempla Protestantium Polonorum & Mar-
 purgensium cum Rinhelensibus, facile patet, acta ejusmodi Syncretistica
 hoc ipso valere non posse, quia prælaudato Lutheri exemplo è dia-*

D 3

metro

ART. I. DE DEO

metro contraria sunt, nisi cum *Turriano*, qui cum *Calixto colloquium* habuit *Hemelschburgi*, exclamare velis: *quasi duo contradictoria non possint esse simul vera!* Coeterum hunc Grebenizium in materia *prædestinationis* Collegis suis *Holtzfussio* & *Strimesio* contrariari, annotavit Dominus D. *Löscherus* in *dissert. de Paroxismo absoluti decreti* §. 44. in quo §. breviter ostenditur, etiam eos ex *Calvino-Reformatis*, qui *Universalistæ* vocantur, infectos esse malo *Prædestinatio*, quoniam §. 41. ex *Petræ Molinæ* *Anatome Arminianismi* docetur, ne *Arminianos* quidem, qui in primis ob dogma *prædestinationis* à *Calvinianis* recesserunt, ab hoc morbi genere plane immunes esse. Verba *Mol. C. 43. p. 243.* sunt seqq. *Familiale est Arminianis, docere, quosdam vocari à Deo modo incongruo, quo qui vocantur, nunquam sequuntur et si possunt sequi; quosdam modo & tempore congruo, quo qui vocantur, certissime sequuntur.* Sed ut proposito insistantus, *Ecclesiæ nostræ* iudicium de pace cum ejusmodi errantibus proponendi: annon in extremo die *Imperatoris Turcici* vel *Regum Indicorum* ministri eos condemnabunt, qui summi quidem cœli atque terrarum Domini ministri audire volunt, sed Domini sui gloriam adeo leviter tractant, ut, cum Deus iis facultatem hostes suos ἐξέχουσιν concedit, eam turpiter negligere, quoniam & repudiare ament? *Divinæ* sanè gloriæ nostrum quoque commodum postponere necesse habemus. Maximo vero cum animarum periculo conjuncta est paradoxa ejusmodi ac frustranea erga hostes clementia: quando quidem rudioribus, quum vident, non condemnari talia dogmata, quæ licet durissima sint, rationi tamen adulantur, antea præbetur, ejusmodi sententiis totos semet tradendi, æternamque perdendi salutem. Et ne hostium quidem vim extimescere necesse habemus. Appropriinquemus Deo, sic appropriinquet nobis *Jac. IV. 8.* qui fideles suos ab omni hostium furore conservare, eosque, ceu muros, illis opponere novit. *Jer. XV. 19. seq.*

Porisma secundum. Quando docet Articulus noster: *Decretum Nic. Synodi de unitate essentia divina & de tribus personis verum & sine ulla dubitatione credendum esse;* approbat scripta *Symbolica* sive confessiones *Eccl.*, ac *Systematica* sive ea, quæ res sacras, ad fidem vitamque Christianam pertinentes, iusto ordine tradunt. Contra autem jure à societate *geu*nuinorum *Protestantium* excluduntur, qui vel talia scripta superciliosè contemnere, vel hostes veritatis inter fratres recensere gaudent, meritoque refutantur *Novatores* ac *Pietistæ*, quibus nihil solennius est aut

ART. I. DE DEO

31

aut antiquius, quam libros Ecclesiæ nostræ Symb. spernere, sicut improbi pueri ferulam abicere solent. Notissimum est, quid hoc respiciat: tentare sint ausi Indifferentistæ, ut *Arnoldus* in vastis voluminibus *bist: Eccles: & haret:*, ad indifferentissimum propagandum editis, item *Thomasius*, *Brenseisen*, larvatus *Friedlieb*, *Dippelius* aliique, quorum tamen calumniæ ac falsitates à variis Dei viris publicæ luci ita sunt expositæ, ut in extremum dati essent ruborem Goliathi illi, nisi omnem profanassent pudorem. Maxime gaudent talis fursuris homines, quando pro sua opinione aliquid inveniunt in scriptis D. *Speneri*, in quibus hæc præter alia occurrunt verba: *Es finden sich in NebenSachen solche Dinge darinnen (in libris Symb:) die nicht eben richtig seyn / und einer zimlichen Entschuldigung bedürffen / und von allem fehl nicht können freugesprochen werden. Item / ich mache es am geringsten / und nenne es einen solchen fehler / daß die Sachen nicht mit bequemen und tauglichen Worten ausgesprochen seyn / sondern mit solchen / die einer Besserung bedürffen. Will aber HERR D. Pfeiffer es einen Lehr-Fehler und Verthum nennen / mag ers auff seine Verantwortung auch thun.* Quæ ipsa asserta cum additis eum in finem exemplis examinata vid. in *Bucheri Haupt-Gründen des Fanaticismi C. 1. §. 23. seqq.* in quantum vero scintilla hæc abierit incendium, tristis experientia satis superque docet. Quid non ita longè abhine; ut alia taceam, *Altorsii* tentaverit D. *Joh. Mich. Lange*, calcarium Confectoris Rosenbachii, qui veritatis divinæ fundamentalis de satisfactione Christi hostis, antè nominati *Dippelii* famulus esse dicitur, quondam defensor strenuus, ex variis scriptis atque aliis patet. Is nimirum libros *Symbol.* quidem juxta absurdam illam limitationem: *quatenus cum S. literis consentiunt*, approbari posse, nullatenus vero pro normis, quod eo, quem ante declaravimus, sensu Ecclesiæ nostræ facit, æstimari debere, asserit. Concedit tamen, scripta illa pro publicis *Doctrina confessionibus* haberi posse; haud observans, quod confessiones sinceræ non admittant, ut falsa veris admisceantur, quodque scripta illa, quæ publicarum sustinent Confessionum nomen, hoc ipso *norma* sint *professionis* nostræ. Sane per 7. *Quatenus* etiam Alcorano, Socinianisqve Scriptis subscribi potest, quæ quid vero committere, ipse procul dubio *Langius* ut absurdum rejiciet. Reperiuntur hæc dere observata non nulla in *U. N. 1705. p. 176.*

Post Libros Symb: *Systemata* quoque Theologica sudes in oculis sunt jam dictorum Adversariorum. Exercuit in eo foro maledicam su-

am

am linguam quam maximè Dippelius, obſtultum ſuum propter ortho-
doxiam riſum *Democriti nomen* affectans, eum ipſe *ridiculi Ariſtarchi*
titulum majore jure poſſideat, quo etiam pro merito inſignitus fuit
à *Job. E. Gerb. Job. Nep. in Progr. 1703.* publicato, in quo Theologus
hiceos merito reprehendit, qui ſub ſpecie *pſicatoria Theologia Philoſo-*
phica ac humaniora ſtudia rejiciunt. De ſcriptis, quæ hunc in finem edi-
ta ſunt, videri poſſunt *U.N. 1704. p. 655. ſeqq.*, ubi etiam præcipua *Dip-*
pelii argumenta refutata leguntur. Non poſſum hic quoque reticere
impiam Thomæſii phraſeologiam, quando in *Tr. 1702. edito Erinner-*
ung wegen ſeiner Winter- lectionen, quæ in *S. Biblia* erant directæ,
pag. 19. Diabolum *lapidem Systematum angularem* vocare haud dubitat
Diabolum procul dubio calumniarum patrem ſecutus; ſed & modeſtè
pariter ac ſeriò ob ſcandalofa ejusmodi effata reprehendus in ſcripto,
quod prodiit ſub tit: *Gewiffens- Rüge an Herrn C. Thomæſium.*
Neque tamen Thomæſiani, licet Magiſtratus auctoritate ad omitten-
das lectiones Biblicas adigeretur ipſorum Magiſter, quieverunt, ve-
rum à quodam eorum editum eſt ſcriptum: *Unnerdung* / in quo *p. 45.*
ſeqq. in *Systemata* effreni lingua debacchatur auctor, futiles rationes
Thomæſii huc ſpectantes pro invincibilibus, Gnathonum more, ven-
ditare haud erubescens, quas tamen poſt alios more ſuo breviter
ac ſolidè uno quaſi halitu diſſiat prælaudatus *Auctor U.N. 1703. p. 666.*
ſqq. Et quid abſurdum magis ac impium eſſe poteſt, quam ita contem-
nere ordinem rerum divinarum, ex *S. literis* ad ductum illarum hau-
ſtum, quem Systema vocamus; cum ipſe Spiritus *S.* auctor ſit Syſte-
matum, non heterodoxorum, & futilem, quod libenter largimur,
ſed genuinorum, unicam Scripturam *S.* pro norma habentium, jux-
ta *Job. V. 39*, & quidem non ſolum quoad rerum divinarum,
in Systematibus occurrentium, ſufficientem *propositionem, conf.*
2. Tim. III. 15, 16, 17; verum etiam quoad nervoſam ſummorum
Capitum, Systema conſtituentium, *designationem, Hebr. VI. 1, 2,* & de-
ni- que quoad ſeriem miniſtrorum DEI, ut verbum veritatis rectè
ſecent & tenaces ſint doctrina, quo poſſint exhortari doctrina ſana
& contradicentes convincere, exhortationem, *2. Tim. II. 15. Tit. 1. 9.*
Quare & ductum Spiritus *S.* ſecuti ſunt, prout rectè obſervat *B. Calo-*
pius in Dedic. Theol. Poſi; Patres Eccleſia, quorum etiam varia ſcripta
huc ſpectantia recenſet; qua dere non minus conferri poſſunt *U. N.*
Anno 1702. p. 599. ſeqq., ubi ſcripta Patrum quinque ſecularium in certas
distribuua.

distribuuntur classes, atque observatur p. 605, quod *Patres* illi ferme tot polemicos, quot reliquos conscripserint libros. Atque hoc ipso nota illa *objectio* cadit, quod *Systemata* a Petro Lombardo, qui communiter ad *Sec. XII.* refertur, habuerint initium, cui masculè obviam ivit *Carpz. Conc. funebr. T. 6. n. 23. p. 787.* seqq. sub tit: *Isagoges in Syst. Theol.* Exasperare frustraneum illud argumentum quæsit prædictus *Thomasii Hyperaspistes*, suspicione prolata, quod forte instinctu *Papæ Damascenus* ad regnum illius stabiliendum *Systema* suum confecerit; verum hoc ipso nil nisi ignorantiam suam prodithomo, qui universum orbem docere aggreditur, ipretis omnibus receptis sententiis. Facile enim, cui non ignotus est *Damascenus*, novit, ad *Græcam* ipsum pertinuisse Ecclesiam, *Papæ* adversam, ceu rectè urget laudatus *Löscherus* l. c.

Hæc verò quisquis considerat, non potest non magnificare *Systematicos* Theologorum Orthodoxorum labores, ac eorum contra fugere consortium, qui pollicem veritatis hostibus eo in passu premunt, ut si non convitiis proscindere, vilipendere tamen, & pro inutilibus, certo modo noxiis ac à Scriptura nosmet avocantibus, scripta istiusmodi proclamare audent. Sunt inter eos, qui in removenda a semet contemptus *Systematum* suspicione occupati, ipsa *Apoloogia* sua lectorem à libris illis potius avocant, quam de eorum utilitate debito modo differunt. Sic conqueritur in epist. ad *Dn. Mayerum scripta A. cl. lcccv. D. Job. Henr. Majus*, esse, qui ipsum contemnere prorsus *Systemata* Theologica clament. Interim tam ibi, quam in *præf. ad lectorem, Oeconomie temporum V. T. A. 1706* præfixa, talia tradit, quæ contemptores *Systematum* pro sententia sua non possunt non avidè arripere. Commendat enim tractationem *librorum Scripturæ juxta temporum æconomiam*, ejusmodi ratione, ut ea opposita esse videatur tractationi *Systematum* Theologorum. Quid enim sibi volunt verba in epist. ad *Mayerum B. 4: Omnes cordati mecum fatebuntur, paucissimos semper ex tanto Theologorum numero in omnibus Academiis fuisse, qui NB omne studium dicaverint scripturæ S. ? Annon labores Theologorum systematici & polemici ad inculcandā & vindicandam scripturam S. tendunt? An hæreticorū & Novatorū venenata scripta & molimina absq; debitis responsionibus sunt relinqvenda, ut modo semper juxta ordinem percurrere possimus codicem Biblicum? Sic malè Pharisæos reprehendisset Christus, Pseudo-Apostolos Paulus, hæreticos Ecclesia! Spectat huc, quod absque justa notata dimittantur à *Majo*, qui ipso teste*

E

in cit:

in cit: *præf. plag. 3. fol. 4. A*, judicant, præstare, omnem Theologiam ex S. Scriptura & exegesi disci, e manibus depositis omnibus compendiis & Systematibus; cum quilibet diligens & devotus Scriptura lector, per se ipse facile ideam articulorum fidei inde concipere, & vel memoria vel charta mandare queat, imo debeat. Mirum est, virum doctum talia effutientes sine tædio audire, quid dicam, sequi posse; cum unicuique constet, subordinata, ceu se habent scriptura S. & Systemata nec non controversiarum tractationes, non esse sibi invicem opponenda, sed potius coniungenda, ita quidem, ut amplior ac uberior huius vel illius rei consideratio prudentiæ Theol., pro ratione necessitatis id exigentis, debeat relinqui, qua de re agit Magnus noster Fechtius in *dissert. de Studii Bibl. cum Systematico connexione*. Itaque, sicut nemo Theologorum omnium, qui à Majo perstringuntur, tam bardus est atque vecors, quin ad lectionem Scripturæ S. diligentissimam Theologiæ cultores fit ablegaturus; ita de ipsis Systematibus haud ita abjecte est iudicandum; cum pronuntiata Scripturæ de singulis mysteriis Theologicis in ordinem, rei pariter ac memoriæ convenientem, digerere non cuiuslibet sit; sed illius solum, qui sensus in Scriptura jam exercitatus habet, ac pro diversitate scopi mox hæc mox illa ob adversariorum depravationes latius sint deducenda. Sanè non solum forte recentiores Theologi orthodoxi hac de re eò, quem indicavimus, modo iudicant, vid. *cel. D. Schelgwig. Synops. Art. 1. qu. 14*, verum idem quoque æstimum ex antiquiorum monumentis patet. Itaque optime iudicavit de Systematibus Dux Würtemb. Job. Frid., ex cuius consilio confectum est Hasenrefferi comp. Theol. juxta relationem D. M. Förschii in *dissert. Theol. decade n. 2. sub initium*. Et ut alios taceam, Princeps Theologorum Mart. Chemnitius, statim sub initium *Loc. Theol. p. m. 9. sub rubro; de usu & utilitate locorum Theolog.* ita loquitur: *Quia indecorum foret, rem tantam, quanta est locorum Theol. expositio, à reu neoccupis, sicq. quasi illoris manibus aggredi, — idcirco lubet pauca quedam de eorum usu & utilitate præfari. — Cujus enim hominis oratio ejus amplitudinem assequi posset?*

Ne vero adversarii B. Lutherum, qui precipuus Ecclesiarum nostrarum Doctor meritò audit in *F. C. p. 736*, nobis objicere pergant, id quoque urgendo, quod ipse integrum non confecerit Systema, utilissimum iudicamus, B. Virum de locis Theol. disserentem audire, ut appareat, quam absolum sit, illa Lutheri nec non aliorum Theologorum

logorum loca, quæ Scholasticorum aut erroneorum hominum occupationibus Systematicis, S. Scripturam, verum Theologiæ fontem, non solum negligentibus, sed & evertentibus, opposita sunt, genuinis laboribus Theologicis obicere. Ita enim Megalander in *præf. T. 1. lat. Jen. præfixa*, quam conscripsit A. 1545, loquitur: *Multum diu, restiti illis, qui meos libros voluerunt editos, — cum quod nunc, Dei gratia, extente methodici libri quamplurimi, inter quos Loci communes Philippi excellunt, quibus Theologus & Episcopus pulchrè & abundè formari potest, ut sit potens in sermone doctrina pietatis, præsertim cum ipsa S. Biblia nunc in omni propè lingua haberi possint.* Eant nunc adversarii & ulterius clament: Lutherum commendata sola scriptura Theologiam System. rejecisse! Neque juvat Majus, quando vel in cit. *præf. plag. 3. fol. 4.* opponit: *plerosq. Tyrones & cultores, ut haberi volunt, Theologiæ, ne quidem evolvere allegata pro thesi probanda Scripturæ testimonia;* quia quorundam abusus usum non tollit, & caritas de plerisque potius benè sperare præcipit; vel quando in *epist. alleg. B. 1.* asserit: *B. Lutheri præcipuum laborem fuisse, Scholasticam Theologiam penitus eliminare.* Nam ut taceamus, judicium ipsius Lutheri de Lombardi sententiis satis honorificum, extare in *lib. de conciliis Tom Jen. 7. fol. 232. A.*, quod exinde unà cum aliis huc spectantibus, latinis verbis relatum est in Calovii Syst. P. 1. p. 76, & germ. ita sonat: *Du wirst in deinem Concilio noch in allen concilien, dazu in keinen Vätern so viel finden/als in dem Buch sententiarum, denn die concilia und Vätern handeln etliche Stücke der Christi. Lehre / keiner aber handelt sie alle / wie dieser Mann thut;* certum est, quod in objectis locis nomine Scholasticæ Theologiæ intelligantur *Labyrinthi confusissimarum & infinitarum dissp.*, quæ sunt apud Scholasticos, ceu loquitur p. 231. (quem locum allegat ipse Majus) A. C. *Apologia*, quæ etiam p. 53. conqueritur, quod Scholastici admiscuerint doctrinæ Christianæ philosophiam de perfectione naturæ, cum tamen res non possit judicari, nisi ex verbo Dei, quod Scholastici in suis dissp. non sæpe tractant. Itaque benè observandum, ne sub nomine Theologiæ Scholast. in Polemicam quoque genuinam, à Nostratibus Theologis rectè defensam, fiat impetus, qualis eo speciosius fieri potest, cum ex Qrenst. Syst. c. 1. th. 22. perspiciamus, Theologiam Polemicam à Nostris interdum Scholasticam vocari. Quia ipsa Apologia, ob neglectum Scripturæ Scholasticos reprehendens, tamen p. 103. haud veretur de iisdem asserere: quod sint magni & ingeniosi homines. Nulla itaq. si rem rectè perpendamus, apparet ratio,

E 2

quare

quare à *Scholasticorum* lectione in totum amandandi sint Theol. Cultores, quibus Peterfenii scripta, exornando & defendendo ficto regno Chiliattico accommodata, qualis est tractatus *de veritate gloriosi regni Christi*, commendare sultinuit *Majus in oeconom. temporum V. T. p. 29.* Quinimo, si non obstante perpetuo S. Scripturæ scrutinio, legendis tenebrosi Jac. Böhmi scriptis, plurimis sanè contra scripturam S. sanamq; Theologiam pessimis effatis scatentibus, aliisque ejusmodi mysticis, tempus aliquod concedere licet, quemadmodum *L. c. p. 28.* Böhmi *magnum mysterium & Job. Pordage M. D. Theol. mystica* allegata reperiuntur; cur non etiam ad cognoscendas domesticas Scholasticorum controversias, quales imprimis inter Thomistas & Scotistas notissimæ sunt, scripta eorum horis succisivis perquirere liceret, cum hoc ipsum haud rarò in commodum cedat veritatis, quemadmodum, ut alia taceam, ad oculum patet ex Celeberrimi *Joh. Georg. Dorschai Tr.*, cui tit: *Thomas Aquinas dictus Doctor Angelicus exhibitus Confessor veritatis Evangelice A. C. repetita.* Neq; tamen existimandum est, revera ita exotos esse Fanaticis hodiernis Scholasticos, ut non pro lubitu etiam interdù ab illis laudari queant. Exempli causa adduci potest famigeratissimus *Thomas de Aquino* cujus ut reliqua silentio præteream, *summa Theologica* maximum Scholasticæ Theologiæ exhibet Systema. Is enim dignus visus est *Arnoldo*, cujus vita sub titulo: *Leben des H. Thomæ von Aquinat, viti Patrum* insere: etur *p. 262* seqq. Laudat ibi *Arnoldus* Thomam, sicut marginalia *p. 263.* ostendunt, daß er herrlich disputiret, & de libris illius *p. 264.* sequens fert judicium; Seine Schriften und Bücher seind wegen der vielen mancherley Materien also fürtrefflich hoch/ daß er derentwegen billig ein Englischer Doctor genennet wird/ subjuncta tandem clauula *ib.*: Darauff scheidet er im 50sten Jahre seines Alters seetiglich aus dieser Welt. Quod si maxime rejicienda est ars disputandi & Theologia Polemica; cur hujus *Thomæ* laudatur disputandi præstantia? si adeo inutilis est *Scholasticorum* Theologia, unde *Thomæ* ob ejusmodi subtilitates competere potest *angelici Doctoris* nomen? Vix impetrabit ab orthodoxis, ob Theologiæ *syst. & Polem.* defensionem sibi invisus, *Arnoldus*, ut in tantam *Thomæ* laudem contentiant; cum in *libb. suis Symb.*, nempe *Apolog. artic. 2 pag. 80.* postquam testimonium *Ambrosii*, justificationem per fidem non opera obtineri, adituens prolatum esset, seq. legantur: *Conferantur in unum acervum sententiarum omnes, qui magnificis titulis ornantur, nam alii vocantur angelici, alii*

alii subtilis, alii irrefragabiles. Omnes isti lecti & relecti, non tantum conferent ad intelligendum Paulum, quantum confert hac una Ambrosii sententia & p. 209. Thomas reprehenditur, quod scripsit: Jejunium valere ad deletionem & prohibitionem culpe. Ipsissima hæc verba leguntur in II. secunda qv. 147. Art. III. in conclus. & resp: Confer ibid Art. 7, ubi hæc adsunt: Ideo, ut jejunans aliquam afflictionem sentiat pro culpa satisfactione, conveniens hora comedendi taxatur jejunantibus circa horam IX. vid. & Art. I. ac III, quem allegat Carpz. in Jfag: p. 441, ubi non quidem form verba in Apol. adducta, æquipollentia tamen adducuntur, & præterea expresse dicitur: jejunium est opus supererogationis Quamvis transubstantiationis assertor fuerit Thomas, annotavit B. Lutherus Tom. II. Jen. Germ. fol. 138. A. Et ne plura specialia cumulando nimis longi simus, adjungemus modo generale judicium, quod idem Luth. protulit Tom. V. Jen. fol. 168. A: Also haben auch die Prediger Münch ihren Thomam von Aquino der Christenheit anffgeladen/ daß alle Buchstaben müssen Articel seyn / der doch NB. Völl völli Irrthum sticht. Quodsi vero adhuc ex Arnol'do quæreres, quæ ratione scripta Scholastica mox ad orcum detrudere, mox laudibus in celum evehere liceat, responsio fortè consveta in ore esset, prodiverso spiritus instinctu id fieri. vid. die Erklärung seines Sinnes beyrn Kirchen- und Abendmahl-gehen C. 6. In dem ehelichten und unberehlichen Leben der ersten Christen/ ex quo verba nonnulla comparent in U. N. 1702 p. 644. An ero scandalosus ejusmodi responsio cordatum virum, quid dicam Christiani, deceat, unusquisq; judicet, cui gloria DEI curæ esticordi; vid. I. Cor. X. 31. Ut tandem hoc porisma concludamus, id saltem adhuc non possumus non adjicere, indignum esse *Fanaticum Böhmi*, cujus lectio evolutioni *Systemat* orthodoxorum vel præferatur, vel in eodem saltem cum illa reponatur gradu. Quandoquidem scripta ejus, ceu plurimis absurdis & heterodoxis locutionibus referta, natura sua ad seducendum sunt comparata; unde, si lectio ipsius indifferenter permittitur, non possunt non lectores plurimi ob defectum notitiæ Theolog: in multa dilabi errorum præcipitia. Quid perspicacissimi juxta ac pietate celebres Theologi nostri ea de re senserint, patet vel ex B. Calo: ii *Anti-Böhmi* & B. Winckleri Schreiben an D. Hinckelmann/ ut de reliquis scriptis, e g. Holzhausen appendice ad *Anti-Barclajum* atque *Rabula cupistrato* nihil dicamus. Conf dicenda in seq porism.

Porism. III. Optimè & admentem totius scriptura conf. Gen. I. Rom. IV. 17. Hebr. XI. 3 ad struit A. C., quod Deus sit *Creator omnium rerum*. Quanta circa hanc materiã deliria committant Fanatici, vix potest exprimi.

E

mi.

mi. Nuperrime in Academia nostra principia illorum pecul. disserti perquisivit *M. Gust. Herwech* Svecus. Tit: ejus est: *Dissertatio Critico-Philosophica de Atheismo Fanatico s. Böhmi Naturalismo & Spinozismo ex principis & fundamentis sectæ Fanaticæ matris Pietismi*. Brevior hac de re informatio peti potest ex libro, qui merito in omnium versatur manibus, *U. N. 1703. p. 798. seq.*, ubi exhibetur *originum Fanaticarum dissert.* 2. de ortu doctrinæ, quod omnia sint ex Dei essentia & in illam redeant. Ibi enim de *Böhmi* p. 804. seqq. leguntur: Jacob *Böhme* brach damit völlig auß/ & p. 805. hæc sequuntur: zu unsern zeiten ist dieses Geheimniß der impietät zum stärcksten ausgebrochen/ Da so gar diese beydem Vorwand der Heiligkeit/ es als ein theure Wahrheit angepriesen/ das die Welt nicht eigentlich geschaffen/ sondern auß GOTTE ausgeflossen. Citantur hunc in finem *Arnoldus*, *Thomasius*, duo anonymi, *J. G. Zeidler*, *Petersen*, *Wachter*. Denique p. 806. distinguitur inter hanc propositionem: *Mundus est Deus*, quæ fanatica est, & tamen non statim negat, extra essentiam divinam, ex qua constet mundus, aliquid adhuc divinum esse, & eam: *totus Deus est mundus*, quæ nihil divini extrâ mundum relinquit. Additur autem, facile ex prima propositione in secundam fieri posse lapsum. Primam ortam ab *Egyptiis*, esse *Orphei*, *Platonis*, primorum *Cabbalistarum*, corruptorum *Mysticorum*, *Parmacelsi*, aliorumque *Chymicorum*, nec non *Auctoris Cabbale denudata*, *Beckeri* ac hodiernorum *Novatorum* antè adductorum; alteram recentiorem, a *Parmenide* aliisque ortam, ab *Alexandro* ac aliis nonnullis *Epicuræis*, *Stoicis*, *Cicerone*, *Porphyrio* ac *Cello* continuatam & recentius à *Spinoza*, *Mo'e Germano* cæterisque novis *Cabbalisticis*, qui ex prima opinione prolapsi sunt in ultimam, esse assumptam. Pertinent huc alia in *Böhmi* contenta, ceu perspicui potest ex idea *Theol. Christ. juxta principia Jac. Böhmi Amstelod. 1687.* edita, cujus principia exhibet *U. N. 1701. p. 263*, quæ idea propterea legi meretur, ut os obturetur iis, qui asserere conveverunt, nullos in *Böhmi* juxta principia ipsius intellecto contineri errores. *Böhmi Tri. de signatum rerum* recen'tetur ibid. p. 318, cum quadam explicatione obscurissimorum verborum, in quibus sane h. m. expositus adest profunditas Satanæ. Conferri meretur *Arnoldus P. II. lib. 17. C. 19. §. 33*, ubi in defendendo *Böhmi* occupatus, cum monuisset: Eine von den anstößigsten Redens-Arten mag wohl diese seyn/ wenn Böhmi geschrieben: Die inficirte Lust und Sucht des Teufels/ der den Salniter inficiret und verderbet hatte/ daraus Adam gemacht worden/der brachte den Menschen in Böse Lust: addit: Es erinnern aber vor allen dingen andere/ daß diese und dergleichen Geheimnisse freylich nicht

ART. I. DE DEO

39

nicht nach der Aristotelischen Philosophie und Schul-Theologen unterschieden werden könnten/quvo ipso indicat Arnoldus, diversam Böhmiæ a Theologia nostris mentem esse. Conf. & reliqua in eod. Cap: contenta, atque meritò dixeris, sub specie pietatis magna esse proposita impietatis mysteria. Aliam quidem ad Böhmiæ excusandum viam ingreditur Anonymus, qui ad D. Hinckelmanni *detectionem fundamenti Böhmiæ* (omnia ex DEO, tanquam materia, profluxisse) respondere tentavit, negando scilicet, hoc esse fundamentum Böhmiæ. Verum meritò regerit Magn. D. D. Ficht. Coll. in syllog. ad Diss. IX. §. I, Spenerum quidem hac deductione commotum esse, ut nunc eò minus se Böhmiæ condemnare posse assereret; at re ipsa plerasque anonymi illius explicationes ita litera Böhmiæ adversas esse, ut, cum nigrum dicit Böhmius, hic Apologista per album explicet, Cum disertè quid affirmat Böhmius, ille per fortissimam negationem exponat. Quæ interpretandi ratio si locum habeat, omnes hereses, ipsæque adeo blasphemia excusationem merebuntur.

Porisma IV. Eo ipso, quo decretum Nic. Synodi de unitate essentia divina & de tribus personis sine ulla dubitatione credendum proponitur, innuitur etiam, à terminis in hoc mysterio receptis temerè recedendum haud esse; & in seqq. additur evolutio vocis *persona*, quod scilicet illam adhibeamus ea significatione, quæ usi sunt in hac causa Scriptores Ecclesiastici. Licet enim nonnulli exinde dubium jam olim ceperint, quod optimum videatur, non alios, nisi in ipsa scriptura à Spiritu S. de mysteriis adhibitos terminos usurpare; cum Deus non possit non optimus esse sui interpret: facile tamen dubium hoc evanescit, modo considerare mus, velle Deum, ut unitas fidei vera conservetur, Eph. IV, 5, ad quam stabiliendam ministros quoque suos instituit ib. v. 11. sqq. Cum itaque Hæretici verum depravarent Scripturæ sensum, non obstante, quod verba illius retinerent pro lubitu suo inflexa, ad dignoscendos genuinos Christi discipulos Ecclesia necessarium judicavit, terminis quibusdam, quorum fundamentum præbebat scriptura, uti, quæ de re eleganter more suo egit alter post Lutherum celeberrimus Martinus, scil. Chemnitius loc. Theol. P. I. p. 36. Quin & eò facilius hodiernum dubia ejusmodi cessant, cum per continuum usum genuinus terminorum illorum sensus cuius ob oculos positus sit, acè contrario, qui doctrinam pervertere amant, à terminorum remotione soleant incipere, quemadmodum & de Socinianis notum est, vid. Dn. Præsidis dissert. de Damnabili Socinismi Gangrana, Sect. I. §. 4, nec minus quoque eas, quæ ob stare traduntur, revera futilia sunt, imò nulla. Magnopere in excusanda *persona* voce (quæ tamen, juxta antedicta, Biblica est) desudat post

post Thomafium Arnoldus, vid. *H.E. & H.P. lib. 5. S. p. 48*, hoc ufus prætextu, quod idololatriæ per illam gigni poffit conceptus. Verum ficta eft accufatio, cum hoftes veritatis divinæ etiam ipfis terminis *Patris & filii*, qui realiter ut *gignens & genitus* differunt eodemmodo abuti poffint, dicendo, pluralitatem fic introduci *Deorum*, quoniam extra *Deum* nullum datur exemplum Patris & Filii, qui eadem gaudeant effentia numerica. Si igitur ad hanc objectionem respondere licet, cur non ad illam quæ a voce personæ defumitur? Et si recte rem consideremus, abunde constat, non nisi larvam effe pietatis quando terminis Ecclesiæ uti reculant Novatores. Arianos vocem *ὁμοῦς* rejeciffe, hoc prætextu ufos, quod non fit Biblica; fed nihilominus phrafes adhibuiffe agraphas & antigraphas, paulo ante ex *Lutheri* ore percepimus. Videri ea de re ulterius potest *epist. Eusebii*, in qua de *formula fidei in Concilio Nic.* edita ac *anathemat.* in *Arianos* vibrato agitur apud *Socratem hist. Eccles. lib. 1. cap. 5.* Ut ad recentiora descendamus, *Petrus Poirer*, myfterium SS *Trinitatis* clarius, quam in Scriptura factum, expositurus, ita loquitur in *epist. ad Aust. Bibliotheca universalis* h. e. Clericum S. f. p. 435: *Patrem effe sui fruendi desiderium Divinitati effentiale, filium imaginem vivam & lucem Divinitatis; Spiritum vero S. amorem ejus fruitionisq; letitiam & acquiescentiam effentialem.* Verum non meretur approbationem illa *καὶ ὁμοῦς*, cum nec desiderium Patrem in Effe Patris, nec lux filium in Effe filii, nec amor Spiritum S. in Effe Spiritus S. constituit, & à reliquis personis distingvit, prout ostendit *D. Bajerus in dissert. de Monarchianis S. 20*, quem his verbis concludit: *Certe hac ratione nunc idemq; suppositum intelligens aut persona poterit desiderare se, frui sese & effe sibi per actum aliquem mentis sui imago & lux, deniq; amare se, letari & acquiescere in se.* Unde ad *Sabellianismum* ista quam proxime accedunt. Quin & eam ob causam Clericus! *Socinianos* eo sensu sacram Triadem, non negare affirmat *Bibliotheca pag. 430*. Porro *Arnoldus*, qui adeo receptos terminos Theologicos exagitat, *Myfticis* suis in *historia & descriptione Theologiae Myfticae pag. 70*, libertatem concedit novos excogitandi terminos, quæ sane stupenda est liberalitas. Et ne saltem nude id affirmare videatur, de *Sophia* s. *sapientia* in Deo existente cum *Böhmo* miras agit tragædias. Fingit enim, eam tam à Deo Patre, quam Christo Deo & homine & Spiritu S. effe distinctam, & in præfat. ait illam effe die offenbarende Kraft der ganzen Heil. Dreieinigkeit & postea p. 31. ex *Anastasio Sinaita* eine *Persöhnlichkeit* item p. 35. Ein

Ein sonderbahres Göttliches Wesen / so eigene Characteres habe. Quemadmodum & in prioribus cappasserit, quod sit generis foemini. Mysterii istius, ceu ab unica salutis via, Christo, ad Fanaticas speculationes deducendis, nugas breviter detegunt U. N. 1702. p. 367. vid. & pag. 746 de hypothesi Arnoldina, quod sponfus in cantico loquens non sit Christus, sed der Seelen Geist vel internus homo, sponsa vero *sophia illa*; non obstante, quod sponsa in cantico miseriam suam ac errores confiteatur, quodq; delicias ac quietem in sponso obtineat. Conf. etiam A. 1703, p. 54, ubi quoque Joh. Porlage & Petersenius, ceu basiatores novaturientis sententiae illius adducuntur, quorum ultimus quidem non audet concedere, sophiam hanc aliquid quartum esse in Trinitate, interim tamen perabsurde adstruit, non solum, quod sophia haec sit sancta coemina, sed etiam proprie dicta, nicht etwa ein Sittliches und durch ein Gleichniß fürgestelltes Weib / quales loquendi rationes, quicquid etiam protestentur Novatores, iua natura aliam inferunt de Deo, quam quae in Symb. libris, e.g. A.C., continetur doctrina, & ad minimum a sanis in hoc mysterio phrasibus adeo discedunt, ut ad offendendos unice Christianorum animos sint comparatae. Non possum mihi temperare, quin adponam hac de re ponderosissima Dn. D. Fechtii verba, ex Collegio MSto in Syllog. ad disp. IIX. §. 3. depromta, Quid est, ait, *idola* & *μυρολόγια* miseris hominum mentibus imprimere, quam laudare Sophiam quandam, quae non sit persona divina & tamen personalitas quaedam, quae non sit quartum quidpiam in Trinitate, & tamen à Trinitate diversum, quae sit pura pura Divinitas & tamen mulier proprie sic dicta. Monstrum vere hoc est informe, immane, ingens, cui lumen ademptum. Potest ex solo hoc specimine fanaticum Arnoldi & Peterseonii ingenium tanquam ex documento sole meridiano clariore cognosci.

Porisma V. Quando Articulos fidei, ac primo statim loco hunc de mysterio essentiae divinae ac Trinitatis, proponunt Nostrates, damnationibus contrariis, simul quoque damnant Indifferentiarum furorem, qui cum Thomasio in problem. *Ankeris* sit crimen, articulos ejusmodi, ac imprimis eum de mysteriis essentiae divinae, ad fundamentum fidei non pertinere, scandalose blaterant, asserentes e contrario, fundamentum fidei esse amorem Dei, ficta illa ratione usi, quod ipsa fides vel fiducia ex amore oriatur; cum, ceu ait Thomas, impossibile sit aliquid considerare huiusque promissionibus, nisi cum amore. Verum necessitas myste-

myſteria hæc credendi clariffimè inſinuatur; in S. literis, e. g. *Job. XVII. 3. Aſ. IV. 12. collat. c. III. 26.* ubi hic Jeſus ceu *Filius Dei* proponitur; it. *C. IIX. 36, 37. it. c. X. 43. collat. Jer. XVII. 5. it. Job. P. 18, 23. & 1. Job. II. 22, 23.* confer etiam *Rom. X. 2, 3.* ubi *Zelus* propter Deum, qvi non eſt ſecundum ſcientiam, nullus eſſe, imo & ſaluti officere traditur. Ficta vero, ceu diximus, eſt illa indifferent. ratio, qvò fiducia ex amore oriatur; cum contra veracitas, bonitas ac promiſſio fiducia ſint cauſa, ceu erga *Thomasum* abunde vel ſolus oſtendit, qvi ſtatim proximo poſt editum problema cit. in hac Academia ei ſe oppoſuit, *Dn. Sebröderus* tunc *Philof. M. in diſſert. cui titulus: qvæ in problem. Halenſi: An hæreſis ſit crimen, ſanam Philoſoph. ledere videntur.* Qvæ etiam ne talis qvidem amor Deo placere poſſet, qvi non eſt ex fide, *Rom. XIV. 23. Hebr. XI. 6.* ſicut & non placemus Deo extra Chriſtum *Eph. I. 6.* fide apprehendendum *Rom. III. 25.* Pariter ille qvòqve error eorundem Adverſariorum in fumum redigitur, qvando ſtatunt, Regenerationem incipere à voluntate, qvem allegatis dictis *Joh. IV. 22. Deut XIII. 6, 8. Marc. XVI. 15. Joh. XVII. 3.* refutat *Dn. D. Schelgvgius in der Erklärung der A. C. p. 31.*

Porifma VI. De uſu pietatis circa tractandos fidei Articulos obſervando, aurea ſunt verba *Chemnitii Loc. Theol. initio in Hypomn. ad tractationem de uſu Loc. Theol. n. 9. p. 17.* qvando ait: *Præcipua cura eſſe debet in ſingulis locis, quomodo & qua ratione doctrina tradita accommodanda & referenda ſit ad uſum in ſeriis exercitiis penitentie, ſiaci, obedientie & invocationis. Ita enim mentes proficiunt ſimul & doctrina & pietate.* Probe obſervat monitum hoc, ut alios taceam, *B. Calvinus*, cui ob ſincerum pro orthodoxia Zelum non poſſunt non inſenſi eſſe, qvi controverſiarum cum hoſtibus veritatis contemptum ſpecioſa pietatis larva tegere conſequerunt, qvando qvidem in *Systemate* ſuo, teſte titulo pariter ac tractatione *doctrinam* nec non *praxin Loc. Theol.* exhibet. Nimirum *Theologia* noſtra eſt *ἐπιγνώσις ἀληθείας τῆς κατ' ἐνοσίχθων, Tit. I.* ita, ut omnia in ea contenta ultimo denique ad praxin tendant. Qvòd ſi benè obſervarent Novatores, qvi *Pietiſta* vocantur, haud opus haberent per media, orthodoxiæ adverſantia, pietatis, ceu prætendunt, qværare incrementum. Saniores certe Theologi neqve *Cretenſium* neqve *Epicuri* commendate caſtra didicerunt, veram tummiſ potius laudibus genuinos ut orthodoxiæ, ita & ſeriæ pietatis promotores evehunt

ART. I. DE DEO.

43

vehunt; ita tamen, ut merito caveant, ne sub specie stabiliendæ pietatis aliquod in Theologiam fermentum introducatur, quod totam inficere possit massam. Eamque ob causam cautè legendos sudent libros *Tauleri*, à *Kempis* ceterorumque Mysticorum, ut & *Anglorum Reform.* aliorumque, qui vel religionis professione à nobis discrepant, vel *Fanaticismi* se exhibent fautores. Hac occasione quoque inquiri ceptum esse in scripta *D. Speneri*, excerptaque ex illis esse vel dogmata velloquendi formas, quæ, dum ad propugnandum pietatis studium facere debebant, à forma sanorum verborum discrepare videbantur, testis est *Magnif. Dn. D. Febr. in Coll. msc. Rec. Controv. jam h. 1696*, in eundem dictato. in proem. §. 7. Proximo abhinc anno mentem suam, de scriptis *Speneri* non indiscriminatim commendandis, aperuit *Dn. D. Mayerus* in concione, cui titulus: *Das über die Pietistische Verführung mit dem weynenden Jesu bitterlich weynende Evangelische Jerusalem.* Magnam sibi famam propter promotum pietatis studium comparavit *Job. Arndius*, Lüneburgensium quondam *Superintend. Gen.*, conscriptis, præter ceteros, libris 4. de vero Christianismo, de quibus notabilis est admonitio, ab ipso Auctore libro 2. per append. modum subjuncta, seqq. constans verbis zum Beschluß muß ich den Christliebenden Leser noch etlicher Puncten freundlich erinnern: Daß ich keinen andern finem, Ziel und Zweck habe/ und suche in diesen meinen Büchern/ denn daß neben und mit unser reinen Religion und Glaubens-Bekänntniß / so in Kirchen der Augspurgischen Confession schaffet/ und in Form. Concord wiederhohlet ist (zu welcher ich mich auch mit Herzen und Mund bekenne / will auch / daß meine Schriften nicht anders/den nach derselben sollen verstanden werden) auch das Heilige Leben möge fortgepflanzt werden. Ipsa hæc protestatio tacite nos docet, non esse omnibus absque discrimine memoratos libros commendandos, verum ita procedendum circa illorum laudem, ne veritatem negligamus. Ipse *D. Spenerus* magnus *Arndii* estimator, in Tr. posthumo, qui inscribitur: *Predigten über Johann Arnds Bücher vom wahren Christenthum P. II. p. 288*, fateri cogitur: caput 34. libri secundi *Arndiani* ex libello quodam vom Gebet, quod *Weigelia* tribuitur, desumptum esse; etsi *Arndium*, quis Auctor fuerit, ignorasse dicit. Ut vero ea de re accuratius constet, audire præstat verba magni *Job. Gerhards* in epist. A. 1626. d. 11. Febr. ad *Egid. Hunnium* Altenb. Superint. exarata, quæ haud longè abhinc edita est à nepote Viri, *D. Job. Ernesto Gerhardo*, in epist. quæ hic maculam fama sua aspersam abster-

F 2

abstergit, ac inter alia etiam p. 16. sequentia proferre haud dubitat. Ut ex aliorum literis colligo, suspicioni saltem confirmanda color quaeritur in contagio, quod contraxerim ex Academia, in qua doceo, quaeque multis suspecta sit. — Ego potius vicem optima Academiæ doleo, — eo potissimum nomine, quod sanctiora non solum haud impetraverit, sed eorum loco pristinam solidioris doctrinae gloriam amiserit. — Nescio sanè, quo jure contagii periculum obverti & inde mihi quicquam affricari queat. At missis nunc his, ipsum audiamus Job. Gerbardum de Arndio loquentem. Cum, ait, Reverendissimus & Celsissimus Princeps ac Dominus Dn. Dux Brunsvic. & Luneb., Episcopus Mindensis, latinam versionem lib. IV. de Christianismo Collegio nostro Theologico transmitteret, eorumque censuram expeteret, una cum Dn. Collegis meis in hanc respondi sententiam, quod parati simus ea, quæ in lib. II. & IV. occurrunt, sub titulis quandoque commodioribus & phrasibus explicare. — Tertium vero librum ita comparatum esse, ut vix possit absque jactura maximæ partis emendari, unde & approbationem scripti recusavimus. — Testatur enim *αυτοψία*, quod ex illis (Paracelso ac Weigel.) multa in libros de vero Christianismo redegerit. Interim hoc apud me certum, quod rectius sentiat, quam loquitur. — Utrinque peccari video, tum ab iis, qui libros ipsius in celum extollunt, & libris Scripturæ ferè æquiparant, aliorum vero labores contemnunt, tum ab iis, qui hæreticis erroribus, Papisticis scilicet, Calvinianis, Anabaptisticis, Oliandristicis, Enthusiasticis, eos patrocinari clamitant, cum protestationes præmissæ ab hoc crimine, si non absolvere, tamen suspensionem quædamtenus minuere debent. Rationem adhibitarum ab Arndio suspectarum locutionum his verbis exponit Gerh.: *Causam incommodiorum & periculosarum phrasum ab Arndio usurpatarum duplicem arbitror. Priorem quidem, quod in Academiis Medicina potissimum fuerit deditus, nec judicium de controversiis Theologicis, audiendis prælectionibus & habendis dispp. formaverit, posteriorem, quod lectione librorum Paracelsi & Weigelii fuerit delectatus.* Eo lubentius hæc Gerhardi adduximus verba, quia Arnoldus illum non solum inter amicissimos

Arn.

Arndii fuisse, sollicite inculcat, quod concedimus; cum amor B. Viri erga Arndium ex pietatis Arndianæ fonte derivatus, rotundæ ejus de debito ac summo librorum Symb. æstimo declarationi inniteretur, ceu ex eadem epist. apparer: verum etiam *H. E. P. II. lib. 17. c. 8. §. 10.* referre haud erubescit: Er (Gerhard) hat diesen *Arnd* nach Herausgebung dessen ersten Buchs vom wahren Christenthum *z. 1608.* dahin vermocht/ daß er die andre 3 Bücher auch publicirt. Sed prælaudata Gerhards verba docent, ipsum suspectis loquendi formulis ab *Arndio* adhibitis, eo adductum fuisse, ut ne approbare quidem tres illos ultimos libros sustinuerit. Ut vero liberales erga *Arnoldum* simus, acquiescimus in eo de scriptis *Arndii* iudicio ac æstimo, ad quod nos ipse *Arnoldus* remittit *P. II. lib. 17. c. 5. §. 5.* ubi ad lit. N, postquam de *Ovensædio* dixisset: Und D. *Ovensæd* rühmet seine Bücher/ hanc quoque citationem subjungit: *add. Calov. Syst. P. I. (procul dubio per errorem typographicum, cum reperiantur huc spectantia Tom. II.) p. 53.* Verba Calovii seqq. sunt: *Legi poterit B. Gerhards l. i. prax. Piet. C. XIX. Conferri etiam hic queunt, NB. si cum iudicio legantur, quæ habet Joh. Arndius lib. IV. de vero Christianismo P. I.*

Duce igitur *Arnoldo* ad B. Gerhards Scholam pietatis devoluti fuimus, Theologi, quem ipse *l. c. lib. 17. c. 5. §. 10.* vocat den vornehmsten Lutherischen Theologum, addens: weil er auff die praxin der Gottseeligkeit trieb/ mußte er leiden/ quæ in finem notos B. Gerhards propter ipsam de semet *Weigelianismi* famam adjungit versus. Repetemus vero ipsis B. Gerhards verbis consilium, quod in adornanda ista pietatis Schola est secutus, ac in sæpe citata epistola seq. habetur modo: *Fateor me hoc consilio potissimum libros V. Scholæ Eusebianæ, dubio procul V. R. Exc. visos, scripsisse, ut ostenderem, ex Scripturis suppetere & quævis ad pietatis studium, & certam ejus regulam, si vel maximè a Theophrasto & Weigelio in hoc genere nihil emendicemus.* Quod ad famam de favore Gerhards erga *Weigel*, spectat, orta illa est ex amore *Arndii* phrasibus ejusmodi assueti, ac in tenues postea evanuit auras, omnibus Theologi istius laudatissimi conatibus aliud quid demonstrantibus. Conferri hunc in finem poterit *Dispp. Theol.* volumen, in quo post dissertationes illas, quæ ostendunt: *quomodo per corruptelas Pontif. Calv. & Photin. Dei gloria, studium pietatis fundamenta consolationum, partim directè partim obliquè labefactentur, p. 815-900* quoque comparent, *quomodo per corruptelas Weigelianas id ipsum*

fac, pari filo ac stylo (quæ sunt ipsius B. Viri verbal. c.) demonstrantes, additis adhuc 3. aliis dispp., novis quibusdam Fanaticis oppositis. Egre-
giè huc facit exitus veruum, ad famam Weigelianismi retundendam
confectorum, ita sonans:

Discite quæso prius, quis verè Weigelianus?

Quisve Rosæ crucius, discite quæso prius.

Dispellunt radii solares nubila cœli.

Lux veri à falsis clarior emicuit.

Antequàm hinc abeamus, diluemus assertum quoddam huc spectans
Arnoldi l. c. C. 18. §. 22. p. 623, ubi ille, postquam de *Arndio* dixerat, quod
lapidem philosophorum vocet einen Spiegel der Schöpfung/ Wie-
dergeburt und Heiligung/ addit: eben wie D. Gerbard. diesen Leptem phi-
losophorum auch mit dem Eckstein der Kirchen/nemlich Christo/ verglichen.
Nec minus commemorat, esse, qui Gerbardum pro æstimatore Philoso-
phiae adeptæ unà cum *Arndio* habeant, provocans ad præfationem *Au-
thoris Metallurgia Böhmi*. Verum ex hoc ipso quoque, quantum fidendum
sit Arnoldi allegationibus, patet. Quem in finem ipsa Gerhardi verba,
in meditationum Sacrarum præf., ad quam provocat *Arnoldus*, repeti-
enda perlustrare opus erit. Asserit scilicet ibi Celeberrimus Vir, eos, qui
Theologiam Medicinæ conferunt, rem rectè explicare videri, nempe ratio-
ne finis, qui est sanitas, auctoris, qui est Deus, item, quia circa quæ-
dam utrobique adfunt principia. Et his præmissis, alii, ait, progrediuntur
ulterius, atque paulo post ita pergit: addunt etiam collationem lapidis philo-
sophici cum lapide benedicto in Ecclesiis; verum & confestim expresse adji-
cit: Sed quia hæc nec omnibus nota, nec ab omnibus concessa, eis immora-
ri nolo. Sufficit instituto meo, quod ex collatione Theologiæ cum medicina opti-
maratione colligere possim, Theologiam esse doctrinam practicam. Non igitur
suam, sed aliorum B. Viri proponit persuasionem, falsus, eam neque omnibus
concessam, neque ad assequendum finem suum necessariam esse. Utinam vero
Arnoldus ad ea, quæ in hac præf. paulo post sequuntur, attendere maluisset
quàm ad vanas illas de lapide philosophi. ex aliorum mente prolatas spe-
culationes, quandoquidem l. c. rectissime de orthodoxiæ ac pietatis con-
junctione ex propria sententia Gerb., Rectissime quidem fit, inquit, quod
in 9.odo 2.æ libris, disputationibus, concionibus & modis omnibus defenditur,
scilicet

sed & vita professione Christiana ut respondeat, opera danda, & paulo post, *repeto*, ait, — recte sit, quod opera ac studium accurata cognitioni Articulorum fidei impenditur. — Male vivitur, ubi non bene de DEO creditur, sed vicissim inutiliter creditur, ubi non bene vivitur. Cumque allegoricè nonnulla proposuisset, & hic protestationem addit, se non ubique talia adhibenda censere. *Allegorias*, ait, interdum sector, non, quod omnia in allegorias transformanda censeam, sed quia scripti genus eas non videbatur respicere; nam & paulò ante dixerat: *homiliae scribo, non exactas disputationes.* Ut ad prælaudatam Gerhardi Scholam pietatis revertamur; haud gravabimur de illa adducere testimonium aliquod maximè illustre Serenissimi Principis Saxonici Wilhelmi ex dedicat. filii ejus, Joh. Ernesti Gerhardi, qui causam dedicat. his inter alia verbis exponit, desumptam: *Wohl sie dieses Buch von der Zeit an / als es zuerst von meinem lieben Vater Seel. an Tag gegeben worden / dergestalt ihr in Gnaden gefallen lassen / daß sie es nach heiliger Göttl. Schrift vor vielen andern und dergleichen zur wahren Gottseeligkeit führenden Schriften geliebet / wie denn E. K. G. meinen L. Väter Seel. gnädig anbefohlen / daß er den Evangelischen Weg weiser / in welchen enthalten / wie solche Schola Pietatis zur Bestärkung gottseeliger Andacht zugebrauchen / versfertiget.* Et quis de egregio libri hujus, omnibus merito piis commendandi, usu dubitare posset, cui modo contenta, quæ, cum nobis maximè hic inserviant, breviter ob oculos listere haud gravabimur, considerare placet. Initium fit à regula Apostolica 1. Tim. IV. 7. 8: *γύμναζε σεαυτὸν πρὸς ἑσθλὰς ἑαυτοῦ*. Methodus igitur ad hunc scopum perveniendi in ipso tractatu, V. libris constante, adhibetur sequens, (I.) Proponuntur *causæ* ad pietatem unum, quemque hominem excitantes, eaque ad duas classes redactæ, ita, ut illæ desumantur *partim* à consideratione divinorum *attributorum* atque *operum*, contemplando Dei clementiam ac *beneficia*, tam hominibus *communis*, in opere creationis, redemptionis, prædestinationis, vocationis per verbum, Sacramentorum, justificationis, renovationis conspicua, quam *singularia*, unicuique seorsim exhibita, nec non ejus *justitiam* ac *Majestatem*; (Lib. I. P. I.) *partim* à consideratione *creaturarum*, tam *rationalium*, scil. angelorum bonorum ac malorum, quam *hominis* ipsius, in statu integritatis, peccati, gratiæ, gloriæ eique oppositæ damnationis, quam *irrationalium*; adjuncta contemplatione consummationis seculi (Lib. I. P. II.) (II.) Traditur *forma* ac

acratio ex verbo DEI, pietatem exercendi, ubi duo requiruntur (1.) *usus Adminiculorum*, quorum recensentur quinque: (a) verbi divini auditus s. lectio, (b) Eucharistiæ usurpatio, (γ) sancta meditatio, (d) seria oratio, (ε) corporis castigatio (Lib. II. P. I.) (2.) *Necessaria* (sc. generatim loquendo) *partes evasēdas*, scil. *pœnitentia*, comprehendens contritionem atque fidem, & *nova obedientia*, *cujus* iterum *partes* essentielles in S. literis exhibentur (3.) *Generaliter*, nempe juxta Psalm: XXXVII. 27. Es. I. 17, desistere à malo & facere bonum; unde opus est carnis mortificatione & spiritus renovatione, nec non sui abnegatione ac Christi imitatione (Lib. II. P. II.) (4.) *Specialiter*, tam juxta Tab. I, h. e. tria priora præcepta (Lib. III) quam juxta Tab. II, h. e. septem præcepta posteriora (lib. IV. & V.) Imprimis hoc quoque in aureo illo libro commendationem meretur, quod *modus seriarum precum* doceatur, tam in *genere*, vid. Lib. II. P. II. c. 9, 10 11, quam in specie respectu variæ indigentiae humanæ. Quibus observatis facili negotio maximus primi A. C. Articuli ad praxin pietatis conspicitur usus, cum cavendum sit; ne veri cultus divini negligentes, omnibus exponamur malis, vel haud rectè cultum instituentes, iram DEI nobis attrahamus. Perpetuò autem ob oculos versari debet *emphaticum illud Symboli Athanasiani pronuntiatum: Fides Catholica hæc est, ut unum DEUM in Trinitate: & Trinitatem in unitate veneremur.*

S. D. G.

ART. I- DE DEO

sed & vita professione Christiana ut respondeat, opera danda, & repeto, ait, — recte fit, quod opera ac studium accurata cognitorum fidei impenditur. — Male vivitur, ubi non bene de, sed vicissim inutiliter creditur, ubi non bene vivitur. Gericè nonnulla proposuisset, & hic protestationem a ubique talia adhibenda censere. Allegorias, ait, intera quod omnia in allegorias transformanda censeam, sed quoniam eas non videbatur respicere; nam & paulò ante dixeriscribo, non exactas disputationes. Ut ad prælaudanda Scholam pietatis revertamur; haud gravabimur de illa testimonium aliquod maximè illustre Serenissimi Principis Wilhelmi ex dedicat. filii ejus, Joh. Ernesti Gerhardi, dedicat. his inter alia verbis exponit, desumtam: Buch von der Zeit an/ als es zuerst von meinem lieben an Tag gegeben worden/ dergestalt ihr in Gnaden gefallen es nach heiliger Göttl. Schrift vor vielen andern und wahren Gottseeligkeit führenden Schriften geliebet/ wie der meinem E. Väter seel. gnädig anbefohlen/ daß er den Eban weiser/ in welchen enthalten/ wie solche Schola Pietatis gottseeliger Andacht zugebrauchen/verfertiget. Et quis bri hujus, omnibus merito piis commendandi, usu dubio modo contenta, quæ, cum nobis maximè hic inservia oculos listere haud gravabimur, considerare placet. In gula Apostolica 1. Tim. IV. 7. 8. γύμναζε σεαυτὸν πρὸς Methodus igitur ad hunc scopum perveniendi in ipso constante, adhibetur sequens, (I.) Proponuntur cause ad quemque hominem excitantes, eaque ad duas classes illæ desumantur partim à consideratione divinorum at operum, contemplando Dei clementiam ac beneficiis communia, in opere creationis, redemptionis, nis, vocationis per verbum, Sacramentorum, justificationis conspicua, quam singularia, unicuique seorsim non ejus justitiam ac Majestatem; (Lib. I. P. I.) partim à creaturarum, tam rationalium, scil. angelorum bonorum quam hominū ipsius, in statu integritatis, peccati, eique oppositæ damnationis, quam irrationalium; ad platione consummationis seculi (Lib. I. P. II.) (II.) Tr

246

the scale towards document

10 09 03 02 01 C7 B7 A7 C8 B8 A8 C9 B9

11 16 17 18 20 A5 B5 A2 B2 C2 B1 A1 C1

Patch Reference numbers on UTT

Image Engineering Scan Reference Chart TE203 Serial No. 031